

PRIZMA

MESEČNE POLITIČKE ANALIZE

Izdavač

Centar za liberalno-
-demokratske studije

Redakcija

Ilija Vujačić, Boško
Mijatović (glavni
urednik), Slobodan
Samardžić, Dragor Hiber

Sekretar redakcije

Aleksandra Stankov-
-Mijatović

Grafički dizajn

Zoran M. Blagojević

Za izdavača

Zoran Vacić

Štampa: Goragraf,
Beograd, avgust 2003.

Izlazi jednom mesečno

Sva prava zadržava CLDS.

Prenošenje tekstova u
celini ili delovima
dozvoljeno je samo uz
navođenje izvora

Adresa izdavača

Beograd,
29. novembra 10/V

Tel-fax: 3225- 024

Web sajt

www.clds.org.yu

E-mail

office@clds.org.yu

Sadržaj:

Boško Mijatović **3**

Pregled meseca

Slobodan Samardžić **9**

Srbija i Crna Gora: bespućem u Evropu

Leon Kojen **17**

Svođenje računa

Bora Kuzmanović **24**

Isto i drugačije

Boris Begović **32**

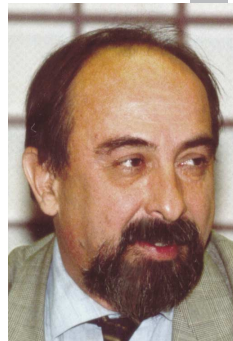
Novi protekcionizam

Pregled meseca

1. juli

SCG nije potpisala sa SAD sporazum o neizručenju američkih državljana Međunarodnom krivičnom sudu, a predsednik Buš nam je ukinuo (inače beznačajnu) vojnu pomoć. Naizgled je stvar završena mirno i elegantno, ali se bojim da nije tako. Jer, prvo, nijedan organ ove državne zajednice nije doneo odluku o nepotpisivanju, što znači da se u budućnosti može doneti odluka o potpisivanju. Drugo, Amerika ne pušta iz zagrljaja tako lako i verujem da će još biti pritiska, ili „podsticaja”, da se potpiše; a instrumenata za „podsticanje” ima koliko hoćeš.

Među intelektualcima i analitičarima je, kako i valja, vladala potpuna podela. Jedni su bili protiv, polazeći od strateških i moralnih principa, a drugi za, polazeći od istih načela. Stranke su ponajviše izbegavale da se opredele, a tek manji broj se izjasio protiv. Narod se nije mnogo pitao, ali je vrlo verovatno da je ubedljivom većinom protiv. Jer, zaista nije lako objasniti zašto za Srbe (i Hrvate itd) jedan haški tribunal sigurno donosi pravdu, pa se domaći građani moraju isporučivati, dok za Amerikance to ne treba i neće važiti. Strateško-politički posmatrano, sasvim mogu da razumem SAD, ali na nivou prava i morala teško je, ako ne i nemoguće, prihvatiti sporazum na osnovu njihove tvrdnje da MKS može biti politizovan i pristrasno suditi njihovim građanima. A šta garantuje da će američko sudstvo suditi američkim vojnicima za ratne zločine sasvim nepristrasno i depolitizovano?

Bivše republike SFRJ i dalje pokazuju izrazito nejedinstvo: dve su potpisale (Makedonija i BiH), dve su odbile (Slovenija i Hrvatska), Crna Gora je izgleda za, a Srbija izgleda protiv. Dakle, 3:3.

2. juli

Vrhovni savet odbrane doneo je odluku da se Haškom tribunalu dostave stenografske beleške sa njegovih sastanaka od 1991. do 2000. godine. Iako je to, znam, u skladu sa našom politikom sveopšte saradnje sa odličnim i omiljenim Haškim tribunalom, ipak je stvar skandalozna: jedna bar formalno suverena država dostavlja nekome stenograme sa poverljivih sastanaka svoje vojne komande! Toga u istoriji nije bilo, osim u špijunskom žanru. I počinjem da razumem Amerikance: iako je teško zamisliti, ipak je teorijski moguće da Međunarodni krivični sud zahteva od SAD stenogram

1 Centar za liberalno-demokratske studije

sa sastanaka predsednika, ministra odbrane, načelnika združenog generalštaba i savetnika za nacionalnu bezbednost u nekom kriznom trenutku. Pa nisu Amerikanci ljudi da dozvole takvu komendiju!

2. juli

Štrajk EPS-a završen je neuspehom. Teško je oceniti da li su štrajkači nešto sitno dobili, ali glavni zahtevi nisu ispunjeni. Odziv na štrajk je u sistemu EPS-a bio skroman, a najatraktivniji potez bila je 36-časovna blokada ulice Kralja Milana u Beogradu od strane nekoliko desetina štrajkača.

5. juli

Opet muke Mila Đukanovića sa švercom cigareta. Tužilaštvo u Napulju podnelo je zahtev za hapšenje crnogorskog premijera, ali je istražni sudija taj zahtev odbio jer Đukanovića, kažu, štiti imunitet po međunarodnom pravu.

Konkurentske su dve teorije: prva, da italijansko pravosuđe radi po zakonu i savesti, ali da postoje teškoće i, druga, da Italija (pa i Evropska unija) koristi taj šverc kao polugu da pritisne Crnu Goru kada zatreba. Ja nudim treću, kombinovanu: pravosuđe radi svoj posao, ali trenutak velikog finala diktiraju političke kalkulacije.

7. juli

Šef delegacije Evropske komisije u SCG **Džefri Baret izjavio je da akcioni plan harmonizacije ekonomskih sistema Srbije i Crne Gore još nije u potpunosti usaglašen.** Kome da verujemo? Baretu ili Čedi Jovanoviću i njegovim crnogorskim partnerima, koji nas bombarduju vestima kako je stvar izvanredno rešena? Baretu, naravno.

10. juli

Guverner Dinkić izveo je još jedan napad na vladu Srbije, ali je ovog puta ozbiljno. Tvrdi da ministar Đelić u tajnosti priprema novi zakon o Narodnoj banci kako bi on (Dinkić) bio smenjen i kako bi samostalnost NBS bila ukinuta i stabilnost dinara srušena, a sve po nalogu mračnih finansijskih lobija. Pominje ucene, tajne večere...

Fakat je da nacrt zakona priprema Ministarstvo finansija bez saradnje sa NBS, ali je fakat i da nacrt nije tajna – našao sam ga na Internet sajtu Ministarstva. I nema govora da sadrži neke neobične odredbe koje ukidaju samostalnost NBS. (Kontrola nad NBS obezbeđuje se kadrovskim rešenjima, a ne lošim zakonskim odredbama. Još nas je Staljin učio da „kadrovi rešavaju sve”.)

Nema sumnje da je plan Vlade da smeni Dinkića. I činjenica je da ne nameravaju da ga smene zbog načina na koji je obavljao svoj guvernerski

posao, jer mu tu ništa ne zameraju (zanemarujem, da budem blag, nespretnu Mićunovićevu primedbu o nekorišćenju deviznih rezervi za podsticanje proizvodnje). Ostaju, dakle, politički razlozi, a vidim ih tri. Prvo, guverner izuzetno agresivno nastupa i već mesecima gotovo svaki dan napada vladu. Takva Dinkićeva medijska strategija svakako nervira premijera i mnoge članove vlade i potpuno je razumljiv njihov nagon da ga se reše. Drugo, približavaju se izbori, pa DOS-ovci procenjuju da je pametno smeniti Dinkića (a Labus je već van igre) i izbiti argument konkurentskoj stranci G17 plus da je predvodnik ekonomskih reformi. I treće, verovatno je da finansijski krugovi unutar DOS-a buškaju protiv Dinkića, mada ne verujem da je to bitno uticalo na Živkovića i Đelića. Na kraju, bilo je problema i neslaganja i u tekućim poslovima, što je dodatno povećalo napetost.

Zanimljiva je Dinkićeva politička i medijska strategija. On krajnje drsko (ili hrabro, kako hoćete) napada sve i svakoga, igrajući ulogu jedinog pravедnika na srpskoj političkoj sceni i ne libeći se tvrdnji, hm, sumnjive istinitosti. Pokušava da takvom taktikom natera u defanzivu i na kraju počisti, kao buldožer, sve ostale igrače sa terena. Ne veruje u ideju da je politika veština mogućeg u datim okolnostima, već se trudi da promeni okolnosti i izbori maksimum za sebe. Doduše, kada zagusti, ume i da se uzdrži: dugo je napadao Koštunicu, a onda je, kada se zapleo u sukob sa Đinđićem, gotovo postao saveznik DSS-a. Naravno, vešt je sa medijima i to mu je glavna odlika. Dinkićeva strategija je riskantna: ili će dogurati daleko ili će ostati u prašini. Meni i dalje verovatnije deluje ovo drugo, ali ko zna. Srbija je čudna zemlja.

15. juli

U skupštini Srbije **potvrđen je izbor trojice članova Radio-difuznog saveta**, samostalnog regulatornog tela. Time je, bar za sada, okončan period sukoba oko njihovog članstva, ostavki i prepucavanja. Na površini, bio je to meč između dveju struja iz nevladinog sektora oko visokih principa morala i zakonitosti, a u stvari se radi o parama, frekvencijama i sličnim prozaičnim temama.

16. juli

Posle žestokih sukoba na relaciji vlada-guverner tokom prethodnih dana, **održan je TV-duel između Mladana Dinkića i Božidara Đelića**. Bilo je to ispod svakog nivoa, jedno pilićarsko nadmetanje ko je šta uradio kog datuma, ko je šta rekao u hodniku, šta je tačno napisao neko od inostranih faktora ili činovnika, ko je od koga krio nacрте zakona, ko laže ili spletkari, ko čiju majku pominje, ko kome ne treba da sahrani.

Tempo je nametao Dinkić, ometajući Đelića u svakom pokušaju da nešto argumentuje. Posle svake Đelićeve polurečenice, Dinkić mu je bukvalno upadao u reč i skretao razgovor na neku drugu nevažnu temu. Možda je takav Dinkićev pristup debati efikasan, ali je krajnje prostački i beskrupulozan. A Đelić, držeći se imidža dobrog dečka, nije uspevao da podigne ras-

pravu na načelna pitanja, već se i sam zaplitao u nevažne detalje, uglavnom defanzivno.

Dinkić je imao konzistentnu priču: radio sam dobro, a vi me smenjujete iz političkih razloga i uništavate Narodnu banku. Njoj Đelić nije uspeo dobro da parira. Nije se usudio da potegne najjači argument – da NB nije dobro radila na više područja – iako za tu tvrdnju postoji dovoljno argumenata.

17. juli

Mladan Dinkić izneo je optužbe o korupciji dvojice viših činovnika vlade Srbije (Janjušević i Kolesar), pokazujući dokument o transferu novca sa sejšelskih na njihove privatne račune. Sa formalnog stanovišta, ove su transakcije po svemu sudeći legalne, ali sa moralnog i političkog stvari stoje drugačije: nema sumnje da će se u glavama mnogih ljudi pojaviti pitanje odakle jednom mladom činovniku toliki novac. Njegov odgovor da su mu novac poslali mama i tata retko će koga uveriti. Ostaje i problematično pitanje da li je na taj novac plaćen porez.

Janjušević i Kolesar su odmah odbacili Dinkićeve optužbe i prešli u kontranapad, tvrdeći da imaju dokaze o prljavim transakcijama G17 plus. No, dokumente nisu pokazali, već su ih, navodno, predali tužilaštvu. Sumnjivo, najblaže govoreći.

Verovatno je vreme da DS, ukoliko želi da sačuva šanse na sledećim izborima, započne sa demontažom znatnog dela Đinđićevog političkog, poslovnog i kadrovskog nasleđa.

17. juli

Ustavna komisija vredno radi i usred leta. Međutim, ne uspeva da se dogovori o spornim tačkama, a osnovne su definicija države Srbije, način izbora predsednika i teritorijalna organizacija (Vojvodina, regioni).

Osnovno pitanje preambule je da li pomenuti srpski narod, a time i označiti državu (u izvesnom smislu) srpskom ili ne. Naravno, mogući su i kompromisi i mnogi su ih već predložili. Pošto imam pri ruci neke ustave, navešću odgovarajuća mesta iz njih: „francuski narod”, „nemački narod”, „španska nacija”, „narod Sjedinjenih Američkih Država”. Italijanski ustav nema preambulu i nigde se ne pominje narod, već se kaže da je republika zasnovana na radu (!?).

Oko predsednika je već zapelo: predsedništvo DOS-a usvojilo je koncept izbora predsednika Srbije u skupštini, na šta je DSS napustila ustavnu komisiju. Ja sam zastupnik ideje neposrednih izbora, jer verujem da je jednoj ne baš zreloj demokratiji, kakva je ovdašnja, potreban ugledan predsednik, naravno sa skromnim ovlašćenjima, koji bi se, bar donekle, mogao uzdići iznad žestoke političke borbe i brinuti o opštim interesima.

Oko regionalizacije će biti najveselije. Osnovni problem su radikalne ideje pojedinih vođanskih političara.

18. juli

Evropska komisija je odlučila da u septembru počne izradu „studije o izvodljivosti” za sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji, u očekivanju da do tada i skupština SCG usvoji akcioni plan za usaglašavanje tržišta dve republike.

Naravno, Evropska komisija je potpuno svesna činjenice da akcioni plan uopšte nije kompletan i da ne obezbeđuje potrebnu homogenizaciju tržišta, ali se nada da će rad na studiji izvodljivosti doneti potrebno ujednačavanje. Čineći ovakav izuzetak – da započinje postupak pridruživanja sa jednom konstrukcijom koja svakako nije država i da se u toku rada na studiji rešavaju pitanja koja bi prethodno morala da budu rešena – Komisija je, verujem, pošla od sopstvene odgovornosti za ovakvu zajednicu Srbije i Crne Gore, pa namerava da dotera stvari u red koristeći bogato iskustvo Brisela u stvaranju države ni iz čega. Pitanje je samo koliko je stvarno zainteresovana da nam pomaže i muči se sa ovdašnjim tvrdoglavostima.

Kris Paten, komesar u čijoj je nadležnosti proširenje Unije, lepo je rekao da će SCG tek 2008. moći da sklopi Privremeni sporazum sa EU, a to je prva stepenica na dugom putu, ukoliko se usklađivanje carinskih sistema bude razvlačilo tri godine, kako se planira. Gde se sada dedoše one junačine koje nas ubeđuju da postoje šanse da SCG postane punopravni član EU već 2007. godine!

22. juli

Kori Udovički je izabrana za novog guvernera. Nemam komentar, ali samo zato što niti poznajem gospođu, niti imam formirano mišljenje o njoj. Želim joj puno uspeha: da održi ono što je bilo dobro kod Dinkića i da popravi ono loše. Neće imati lak zadatak – budžet Srbije je razapet između velikih rashoda i pritisaka da se oni još povećaju od strane mnogih budžetskih korisnika, sa jedne, i nedovoljnih prihoda i želje da se oni još više smanje zbog zdravlja privrede, sa druge strane. Rezultat je deficit, a on se mora pokrivati, posebno u (pred)izbornoj godini, i prirodna je pomisao svake vlade da bi Narodna banka mogla malo da pripomogne – tek ponekad, na kratak rok – ali postoji izvesna šansa da stvar eskalira više nego što je dozvoljeno. Ipak, nadam se da se to neće dogoditi.

25. juli

Vojislav Koštunica je izjavio da bi DSS mogla da uđe u postizbornu koaliciju i sa DS i sa G17 plus. Ovde je novost pominjanje DS-a.

Interesantni su odnosi i strategije najznačajnijih stranaka. DSS se neposredno posle 5. oktobra, na krilima ogromne popularnosti njenog predsednika, držala pomalo oholo i maštala o samostalnoj pobedi na sledećim izborima. Tome su doprinosili i veliko nepoverenje koje je Koštunica oduvek gajio prema Đinđiću, a, naravno, i sukobi koji su odmah nastali u DOS-u. Izgleda

da su bolna spoznaja o gubitku popularnosti i, pomišljajući, nestanak Đinđića podstakli DSS i Koštunicu da zauzmu mekši stav.

Odmah po petooktobarskom preokretu postojala je ideja o bliskoj saradnji DSS-a i G17, kao komplementarnih organizacija: DS je popularna stranka, ali bez mnogo kompetentnih ljudi, bar u ekonomskoj oblasti, dok je G17 imao deficit političkog legitimiteta, ali i ugled ekspertske organizacije. Međutim, od toga ništa nije bilo. Što lični animoziteti, što tekući poslovi ljudi iz G17 sa DOS-ovom vladom učiniše svoje, pa su padale teške reči sa obe strane.

Dobri odnosi G17 i DS nisu dugo trajali. Vladalačke ambicije na obe strane brzo su ih dovele u sukobe, koji nisu bili frontalni, ali ni beznačajni. Ono što je pre sedam dana uradio Živković sa Dinkićem učinio bi i Đinđić. Osetivši šta se kuva u DOS-u, G17 je zimom obnovio veze sa DSS-om, gotovo do savezništva. Zajednički protivnik najbolje ujedinjuje.

Zoranu Đinđiću nisu trebali veliki i zahtevni saveznici (kao DSS i G17), već poslušni saputnici koje može lako da kupi, ali i odbaci kada je potrebno. Trenutno, Živković i DS su u najtežoj situaciji: nalaze se u zagrljaju malih krvopija, sa kojima ne mogu u izbornu pobjedu, ali bez kojih ne mogu da vladaju do izbora. Radikalan rez bilo bi raspisivanje izbora i izbacivanje najmanje pola malih stranaka iz DOS-a, ali godina vlasti je godina vlasti, što stranačka baza ne želi da žrtvuje višim ciljevima. DS se muči i sa emotivnim odnosom prema Miroslavu Labusu: pola stranke ga i dalje voli i želi blisko savezništvo sa G17 plus, dok druga polovina jasno vidi da su dve stranke konkurenti za isto biračko telo i da je obračun neminovan.

Ja bih najradije video sve tri stranke u posleizbornoj koaliciji. Da zajedno zapnu i da niko nikome ne podmeće nogu.

27. juli

Zoran Živković je u poseti SAD. On govori o odličnim odnosima, a oni o Ratku Mladiću.

Srbija i Crna Gora: bespućem u Evropu

Najnoviji kalendar za SCG

Da među našim političarima postoji imalo obzirnosti prema izgovorenoj reči i publici kojoj je upućena, oni bi odmah prestali da govore o Evropi. I to podjednako oni u Srbiji kao i oni u Crnoj Gori, i svi zajedno u Srbiji i Crnoj Gori. Odrekli bi se, doduše, jedne političke mantre („mi idemo ka Evropi, tj. Evropskoj uniji”), ali bar ne bi izgledali smešni. Budući da u njihovu priču o evropskom putu niko ozbiljan ne veruje, to više nije ni demagogija (ona računa sa neznanjem i minimalnim blanko poverenjem) ni bezočna prevara, već najžalosnija samoprevara.

U jeku kampanje predsednika Vlade Srbije, i posebno njegove stranke, o našoj zemlji (ne zna se doduše kojoj) kao **članici** EU od 2007, jedan predstavnik Delegacije Evropske unije u Beogradu (Jan Vilem Blankert) izneo je na brifingu za novinare (30. juli) najnoviji kalendar Unije kada je o „našoj zemlji” reč. Po tom kalendaru izrada studije o izvodljivosti započeće septembra o.g. pod uslovom da Skupština SCG usvoji Akcioni plan o harmonizaciji ekonomskih sistema Srbije i Crne Gore, i završiće se marta 2004. Ako Studija da zeleno svetlo, tj. oceni stanje u državnoj zajednici podobnim za početni korak integracije, Savet ministara (Evropske unije, a ne ovaj naš) naložiće Komisiji otpočinjanje pregovora oko zaključivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, koji mogu potrajati bar šest do osam meseci, sudeći po primerima Hrvatske, tj. Makedonije. Potpisivanje ovog Sporazuma nije za očekivati pre početka 2005. godine, s tim što treba imati u vidu da je reč o tzv. mešovitom sporazumu, koji stupa na snagu kada ga usvoje ne samo organi EU, već i sve zemlje članice (u našem slučaju, dakle, njih 25). To se, po predstavniku Delegacije EU, ne može očekivati pre 2007.

Za poznavaoce nije tajna da je od potpisivanja ovakvog sporazuma do prijema u punopravno članstvo – za koje Živković i njegove demokrate tipuju 2007. godinu – u slučaju zemalja srednje i istočne Evrope koje u članstvo stupaju iduće godine prošlo između 10 i 13 godina. To znači da polazeći od ovog najnovijeg kalendara Srbija i Crna Gora pod idealnim uslovima mogu u Uniju da uđu između 2017. i 2020. godine. A ko će se tada sećati Zorana Živkovića i njegovih demokrata. I stoga oni sada pokušavaju magijskim radnjama da svedu ovo potrebno vreme na četvrtinu misleći da im neko veruje.

1 Fakultet političkih nauka, CLDS

Problem, međutim, nije ni u ovom najnovijem kalendaru EU, već u činjenici da se on, evo već godinu dana, stalno menja. Jedan je kalendar bio dok se radilo na Beogradskom sporazumu, drugi za vreme izrade Ustavne povelje, treći kada se privodio kraju još neprivedeni Akcioni plan, a četvrti danas. Ali, ne samo da se kalendar menjao, nego se i postojano pomerao u sve dalju budućnost. A uporedo sa tim procesom, evropska retorika naših političara bivala je sve više optimistična. Gotovo da su se kalendari, evropski i naši, međusobno odnosili u precizno obrnutoj srazmeri: koliko oni udalje, taman toliko ovi naši približe. Ako tim trendom nastave, naši političari će nas uskoro ubeđivati da smo već u Evropskoj uniji samo što to neki ne primećuju.

Srbijansko-crnogorski ćorsokak

Ma koliko sve ovo izgledalo neozbiljno i smešno, jasno je da je prazna retorika naših evropejstvujućih političara paravan jedne katastrofalne politike, u kojoj reči suštinski označavaju samo jednu stvar – ostanak na vlasti. Takva je funkcija reči Evropa u ovom vokabularu, reči bez koje se ne može, tim više što mnogi evropski političari sa istom prazninom u jeziku daju (dakle, verbalnu) podršku stalnim korisnicima ove reči u našem svakodnevnom političkom govoru. Naša je namera, međutim, da se osvrnemo na samu stvar, na evropsku politiku naše države, tj. protagonista koji je vode.

Od Beogradskog sporazuma iz marta 2002. za Evropsku uniju u ovoj stvari postoji samo jedan državni subjekt – državna zajednica Srbija i Crna Gora. I tada i danas njen stav je u jednoj stvari bio jasan: ona želi u poslovima pridruživanja da saraduje samo sa jednim činiocem, onim koji legitimno predstavlja državu. Ali, sam je Beogradski sporazum nagovestio zlu kob te „države”. Iako u odnosu na spoljni svet ona predstavlja „jedan subjekt međunarodnog prava”, ona ne poseduje ni približnu institucionalnu sposobnost da to stvarno i bude. To sledi iz Ustavne povelje, koja ni u čemu ne protivreči Beogradskom sporazumu, iako je iz ovog dokumenta moglo da ispadne i nešto povoljnije rešenje u korist tog „jednog subjekta međunarodnog prava”.²

Pominjanje temeljnih dokumenata državne zajednice, Beogradskog sporazuma i Ustavne povelje, a treba im pridodati i Zakon o sprovođenju Ustavne povelje, od kojih su svi nepodobni da garantuju elementarnu sposobnost unutrašnjeg i spoljnog funkcionisanja državne zajednice, i to tako da je svaki potonji gori od prethodnog, treba ovde da posluži obrazloženju jedne teze. Ona ima dva aspekta: prvo, crnogorska strana uspela je da u postepenom hodu od jednog ka drugom i trećem aktu obezbedi puki instrumentalni karakter ovih dokumenata u svrhu svoje strategije nezavisnosti koja se realizuje u nepovoljnim evropskim okolnostima; drugo, srbijanska strana pokazala je krajnje nezavidan stepen odsustva bilo kakve državne strategije, kao i tragično neposedovanje pregovaračke veštine.

2 O ovome u mom članku „Novi državni početak između mogućeg i optimalnog”, Prizma, april 2002.

Zbog čega se problem postavlja na ovako kompetitivan način? Iz prostog razloga što se jedna strana u „dogovoru”, ona crnogorska, postavila ultimativno držeći se neprekidno svojih krajnjih ciljeva, tako da je druga, ona srbijanska u nameri da bude kooperativna zauzela poziciju permanentnog popuštanja. Rezultat je poznat. Sve ono što je nepovoljno u ovim dokumentima sa stanovišta normalnog funkcionisanja državne zajednice – polazna pozicija dva potpuno odvojena i nezavisna privredna sistema, republike kao isključivi ustavni konstituensi državne zajednice, njena skupština koja je ustavno oslobođena odlučivanja o unutrašnjim i spoljnim ekonomskim pitanjima, kao i ljudskim pravima, posredni izbori za Skupštinu SCG, zavisnost njenih odluka (u ono malo oblasti u kojima donosi odluke) od dvostruke većine poslanika iz dve republičke skupštine, ministarstva sa koordinativnim umesto autonomno-izvršnim ovlašćenjima, celokupna institucionalna struktura bez izvornih prihoda, Sud bez instancione nadležnosti koji donosi fakultativne odluke, i ko zna šta još – sve to je ostvareni spisak želja crnogorske strane i istovremeno spisak nepogodnosti za srbijansku. Jedina stvar koju je crnogorska strana uložila na žrtveni oltar državne zajednice bila je ona koju ni pravno ni faktički nije ni posedovala – međunarodno priznanje kao nezavisne države. Ali, sve pomenute „ustavne” prednosti koje je ostvarila predstavljaju u datom unutrašnjem i evropskom kontekstu optimalne preduslove za „ustavom” projektovanu nezavisnost.

Crnoj Gori je bio potreban politički provizorijum, a ne ustavnopravna tvorevina, kvaziporedak u kojem će se odluke donositi neprekidnim nizom političkih dogovora, i koje će se u institucijama samo izglasavati. „Sistem”, poznat od 1974. ili još od 1971. godine, a koji je Srbiju koštao permanentno jadnog stanja.

Ovo, razume se, ne treba shvatiti kao kritiku političke pokvarenosti crnogorskih zvaničnika i lament nad ponovnim nezavidnim položajem Srbije. Delovanje političara iz Srbije je zapravo samo druga strana jedne iste medalje. Nju ćemo osvetliti pogledom na „evropsku politiku” koja se sve vreme, i danas, vodi u Srbiji. Kažemo, „evropsku politiku” iz prostog razloga što se najmanje od Beogradskog sporazuma, a u stvari i znatno pre, naša ustavna politika vodila i vodi pod jednim referentnim pogledom, onim iz Brisela.

Beogradski sporazum potpisala su tri političara iz Srbije koja su predstavljala tri najjače političke formacije u Republici. Naravno, potpise nisu stavili u tom svojstvu, već kao legitimni i visoki državni funkcioneri, što je tada potpisima davalo dodatnu formalnu i stvarnu težinu. Drugi aspekt naše teze, onaj o pregovaračkoj nesposobnosti, proizašao je iz tinjajućeg, a uskoro i manifestnog, suparništva, gotovo neprijateljstva, među tim formacijama i njihovim vođama-potpisnicima. Svaka državna strategija bila je izgubljena zarad unutrašnje političke borbe. Kako ona evropska, tako i ona ustavna, tj. državna. Posle potpisivanja Beogradskog sporazuma, bilo je pitanje dana kada će se unutrašnja politička borba u Srbiji preneti na teren izrade Ustavne povelje. A na tom terenu najbolji potencijalni saveznik mogao je biti imalac vlasti u Crnoj Gori. Evolucija diskusija unutar Ustavne komisije oko konkretnog ustavnog formulisanja principa iz Beogradskog sporazuma lepo ilustruje

razvitak novog savezništva na „saveznom nivou”, koje će najkasnije krajem avgusta 2002. odneti političku prevagu. Kada su u to vreme u javnost počeli da stižu prvi nacrti Ustavne povelje, svakome je bilo jasno da će crnogorski DPS i srbijanski DOS predstavljati novu koaliciju na (privremenom) saveznom nivou. Razume se, crnogorska strana ni za jotu nije odstupila od svojih ustavnih ultimatumata, a za uzvrat je srbijanskoj ponudila izgled savezništva u budućem državnom provizorijumu.³

Nije, međutim, samo novi odnos snaga u Ustavnoj komisiji predodredio konačni izgled Ustavne povelje i, kroz ovo, buduću kompaktnu „evropsku politiku” pobjednika u ovoj političkoj borbi. Kad je o ovom drugom reč, možda je još značajnija bila odluka dve republičke vlade da uporedno i apartno radu Ustavne komisije same rade na pitanjima tzv. ekonomske harmonizacije. Tako se došlo do ideje o famoznom Akcionom planu, koju je pored DOS-a na političko-stranačkom planu podržao i G17. (Tadašnji viđeni član ove organizacije Božidar Đelić bio je u svojstvu ministra za finansije prvi predsednik srbijanske delegacije u razgovorima o Akcionom planu). Za crnogorsku stranu u tom trenutku, a to je bio maj 2002, bitna je bila forma – predstavnici dve vlade direktno pregovaraju oko nekih zajedničkih pitanja simulirajući međudržavne odnose kao model dobrog rešenja za državnu zajednicu. Time se ujedno odbacuje savezni nivo vlasti kao smetnja u efikasnom pregovaranju. Model su prihvatili i predstavnici EU, a koliko je bio efikasan govori podatak da posao oko samo jednog aspekta ekonomske harmonizacije, a to je pitanje carinske politike i odgovarajuće službe, ni danas nije završen. Rezultat je izostao, ali je „model” ostao. Uz to, crnogorski predstavnici efikasno kupuju vreme do svog referenduma.

Zbog čega smo se zadržali na ovoj političko-stranačkoj strani ukupnog problema? Ni zbog čega drugog doli zbog Blankertovog kalendara. On govori o evropskoj politici odlaganja kada je reč o procesu pridruživanja, koja ide u prilog Crnoj Gori, a doslovno uništava Srbiju. Ali, od sva tri učesnika u ovoj po Srbiju zlokobnoj igri – Crnoj Gori, Evropskoj uniji i Srbiji – politička odgovornost leži gotovo isključivo na Srbiji, tj. na njenim učesnicima.

Da li, ipak, i Evropska unija nosi deo odgovornosti?

U ovim zbivanjima Evropska unija je prisutna u trostrukom svojstvu: kao posrednik u procesu nastanka Ustavne povelje; kao referentni strateški cilj Srbije i Crne Gore; i kao partner u procesu stabilizacije i pridruživanja. Sva tri svojstva govore o njenoj aktivnoj politici u regionu, gde je, u poslednjoj godini i po, može se reći, posebnu pažnju posvetila održanju zajedničke države Srbije i Crne Gore. Obično se kaže da je ona ovde posredovala, ali njena uloga bila je i veća i značajnija. Danas je sasvim jasno, da je kojim slučajem Evropska unija bila nešto pasivnija, do Ustavne povelje ne bi došlo, a budući da su pronezavisne snage pobedile na prošlooktobarskim vanrednim

3 O prvim nacrtima Ustavne povelje ove ustavne koalicije vid. moj članak „Ustavna smicalica”, Prizma, avgust, 2002.

izborima u Crnoj Gori, izvesno je da bi došlo do razdvajanja Srbije i Crne Gore, tj. potpunog gašenja SR Jugoslavije.

Izvesno je da je Evropska unija imala važan spoljnopolitički i bezbednosni razlog za ovako duboko ulaženje u problem. Rešila je da svojim posredujućim i mirnodopskim metodama na ovom značajnom primeru zaustavi proces državno-političke fragmentacije Balkana, a sam problem joj se učinio srazmerno jednostavnim budući da između Srbije i Crne Gore, a posebno između Srba i Crnogoraca, ne postoje ni istorijski ni aktuelni sukobi. Naprotiv. Izvesno je, takođe, da je EU u ovom procesu išla linijom manjeg otpora bliže saradujući sa političkim predstavnicima u dve republike koji, s jedne strane, drže vlast u republikama, a s druge, nalaze neki međusobni zajednički interes. Jedino što se predstavnici EU nisu udubljavali u sadržaj tih interesa – u Crnoj Gori da se pristankom na beznačajne ustupke samo odloži vreme postizanja nezavisnosti, a u Srbiji da se preko ogromnih ustupaka Grnoj Gori osvoji vlast u zajedničkoj državi, eliminiše politički protivnik i povratno stabilizuje vlast u Srbiji. Danas se jasno vidi da je Evropska unija tom podrškom ostvarila kratkoročan cilj, ali ne i trajan, a to je pouzdana bezbednosna konsolidacija Balkana. Ako je srednjoročni efekat ove politike posredovanja sadržan u omogućavanju Crnoj Gori da prebrodi tri godine državnog provizorijuma i istovremenoj stagnaciji Srbije u aktivnostima pridruživanja, onda to znači (iako nenameravano) žrtvovanje mnogo veće i značajnije Srbije (sa evropskog bezbednosnog aspekta) zarad zadovoljenja srazmerno male i manje značajne Crne Gore.

Kakvu je taktiku primenila Evropska unija posle Beogradskog sporazuma? Ona je sadržana u formuli: mi smo vam udahnuli početnu snagu za zajedničku državu, a vi ste sami odgovorni za nastavak. To se vidi na dva važna područja konstituisanja i kratkog života državne zajednice.

U ekonomskoj oblasti EU je jasno stavila do znanja koji su normativi neophodni za početni korak politike pridruživanja. To je zajedničko tržište sa nužnim napredovanjem ka jedinstvenom unutrašnjem tržištu. Zajedničko tripartitno okapanje oko Akcionog plana, tog jednog dela politike zajedničkog tržišta (carine), bez konačnog rezultata, pokazuje ne samo političku neutralnost EU u ovom poslu, već i njen neuspeh. Crna Gora jednostavno ne želi zajedničko tržište i to je njena neopoziva politička odluka. Ekonomska argumentacija o različitim privrednim strukturama Srbije i Crne Gore ne stoji budući da su ove dve republike osamdeset godina bile u jedinstvenom privrednom sistemu (ma kakav on bio), a za 3-4 godine odvojenosti Crna Gora sve i da je napredovala u tranziciji, što je veoma problematično, nije mogla da stvori toliko različit, još tranziciono superioran, privredni sistem u odnosu na Srbiju. Predstavnici EU sve su ovo lako uočavali, ali nisu želeli da utiču na promenu političke odluke u Crnoj Gori. U toj republici (sada državi članici), međutim, svako približavanje ekonomskom sistemu Srbije i građenje zajedničkog tržišta ocenivano je kao korak nazad u odnosu na projektovani politički cilj, a to je nezavisnost.

Ako nije uticala da Crna Gora promeni svoju političku strategiju, EU je rešila da kazni i nju i Srbiju, tj. državnu zajednicu. I pored solunske

pompe, objavljivanja nove strategije o partnerstvu za evropske integracije, i pored izjava čelnika Unije o tome da nema završetka evropske integracije dok sve zemlje Balkana ne uđu u Uniju i slično, u Komisiji je odlučeno da se čitav postupak odloži. To je onaj Blankertov kalendar. Drugim rečima, mi ćemo vas politički podržavati, ali ćemo vas suštinski, u pogledu politike pridruživanja, tretirati kao sve države kandidate, a to znači da vi morate postati država. U odnosu na nas kao partnere vi morate biti pravi međunarodni subjekt, a to znači država koja će, ne samo sklapati međunarodne sporazume, već ih i efikasno primenjivati. Na jednom od predsolunskih sastanaka Saveta mistara (EU), kada su iznete primedbe na Akcioni plan, doslovno je rečeno da državna zajednica mora jasnije nego do sada da utvrdi „ko je odgovoran za sprovođenje evropskih reformi”.

Ova primedba najvažnijeg političkog organa EU približava nas drugoj oblasti u kojoj se vidi dvostruki stav EU prema državnoj zajednici. To su **institucije državne zajednice**. Kao delegatska tela država članica one su nepodobne samostalno i odgovorno da obavljaju poslove koje im je Ustavna povelja poverila. Sve što se u njima dešava mora i u postupku odlučivanja i u postupku primene da prođe kroz prethodni filter organa država članica. Evropska unija je najpre podržala Ustavnu povelju, bivajući preko raznih izaslanika, savetnika i eksperata u toku dok se ona pravila, a onda stavlja ozbiljne primedbe na nesposobnost funkcionisanja institucija. Za poslove integracije u Savetu ministara (našem) odgovorno je ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom, koje, po Ustavnoj povelji, samo koordiniše (omiljeni izraz Povelje) poslove odgovarajućih ministarstava država članica. Sada se, sasvim neustavno, konstituiše Savet za evropske integracije, koga će činiti visoki funkcioneri državne zajednice i država članica (Sveto, Milo, Zoran, Goran mali, Goran veliki, Branko, Čeda, Slavica i Miroslav, samo im fali još Nataša), koji bi trebalo da pojača stvar, ali to izvesno nije ono na šta su mislili evropski ministri kada su apelovali na (institucionalnu) odgovornost u sprovođenju evropskih reformi. Čin osnivanja novog državnog tela za poslove integracije neodoljivo podseća na maksimu iz doba samoupravljanja: ako ne umeš da rešiš problem, osnuj radnu grupu.

Da li je, dakle, Evropska unija sasvim nedužna u ovoj stvari? Po mom dubokom uverenju nije, bar u meri u kojoj izbegava da identifikuje stvarni problem. A on leži u političkim akterima u Srbiji i Crnoj Gori koje je od Beogradskog sporazuma zdušno podržavala. Njena dvojnost pristupa simbolizovana u ličnostima Solane i Patena samo je njeno zvanično opravdanje za neefikasnu politiku posredovanja koje se sama poduhvatila. U najmanju ruku, iz njenih redova trebalo bi da sledi samo jedna politika – ili podrške ili odbijanja.

Šta bi u Srbiji moralo da se učini

Evropska politika Srbije ne može načelno biti drugačija, u smislu više ili manje uspešna, od ukupne politike koja se u Republici vodi. Ipak, neuspeh ovdašnje evropske politike ima i posredno i neposredno negativan uticaj i na

njene unutrašnje i na spoljnopolitičke prilike. Budući da politika Evropske unije u višestrukome smislu – trgovina, saobraćaj, telekomunikacije, mediji, kultura, nauka, obrazovanje, sport, itd. – utiče na sve preostale evropske zemlje, i za Srbiju je od životnog interesa da što pre uspostavi razne vrste ugovornih odnosa sa njom. Taj posao je, međutim, u nadležnosti državne zajednice i direktno je određen strategijom druge države članice u njoj. Ta je strategija, međutim, za Srbiju prilično neprozirna i nejasna, a u najmanju ruku prema Srbiji egoistična (sebična) i neiskrena. Sa takvim saučesnikom ne može se voditi zajednička politika pridruživanja EU. Za pola godine od usvajanja Ustavne povelje to se jasno pokazalo.

Šta bi, dakle, u postojećoj situaciji valjalo učiniti? Ići na jednostrano proglašenje nezavisne Srbije, bio bi politički hazardan potez iz više razloga. Evropska unija se ne bi lako odrekla svoje iako slabe tvorevine, državne zajednice, i ne bi podržala ovakav poduhvat. Time bi se poremetila ionako nestabilna ravnoteža postjugoslovenskih država, a to je ono od čega EU jako zazire. Srbija bi, osim toga, morala da prođe kroz težak period međunarodnog priznanja i sukcesije sa neizvesnim ishodom, posebno po pitanju Kosova i Metohije. Uostalom, G17 je probao, pa odustao, i to posle razgovora sa spoljnopolitičkim čelnikom EU.

Srbija bi, nasuprot tome, trebalo da pred Evropskom unijom otvori dve mogućnosti i da s punim pravom traži njen odgovor. Prva bi se sastojala iz zahteva da se sa Crnom Gorom odmah, uz posredovanje EU, otvore pregovori oko revizije Ustavne povelje u trajanju od najviše šest meseci. Dve su glavne oblasti revizije:

- prvo, stvaranje jedinstvenog privrednog prostora Srbije i Crne Gore, što podrazumeva jedinstveni carinski, spoljnotrgovinski i monetarni sistem i harmonizovanu poreska politiku;
- drugo, ustavna revizija institucionalnog sistema državne zajednice, što podrazumeva: proširenje ovlašćenja Skupštine na ekonomsku oblast (unutrašnju i spoljnu) i oblast uređenja osnovnih prava; ustanovljenje autonomne izvršne funkcije Saveta ministara; uspostavljanje nezavisnog Suda sa autentičnim ustavno-sudskim nadležnostima.

Reč je o ustavnim oblastima koje sadašnjim rešenjima sistematski koče proces pridruživanja, čega je Evropska unija u potpunosti svesna (to tvrde svi njeni funkcioneri i eksperti angažovani na našem slučaju). Suočena sa odlučnom političkom voljom Srbije da problem načelno ustavno reši, Evropska unija našla bi se pred jednostavnom dilemom – nastaviti posredovanje u ime sopstvene spoljne i bezbednosne politike ili priznati još jedan spoljnopolitički poraz na Balkanu.

Ukoliko bi se Evropska unija oglušila o ovakav odlučan zahtev, Srbija bi morala što pre da zatraži sporazumno razdvajanje od Crne Gore, onako kao su to pre deset godina učinile Češka i Slovačka. Crna Gora ne bi imala razloga da odbije ovaj zahtev Srbije, jer i sama traži nezavisnost, a sporazumna forma razdvajanja garantovala bi olakšice u pitanjima međunarodnog kontinuiteta država naslednica i pitanjima sukcesije. Kao i u slučaju razdvajanja Češke i Slovačke, mada je njihovo nasleđe u evropskim poslovima za

samo tri godine zajedničkog postojanja kao Češko-Slovačke bilo daleko veće nego ovo današnje Srbije i Crne Gore, Evropska unija bi samo obnovila proces pridruživanja posebno sa svakom državom naslednicom.

Mi smo se ovde nakratko osvrnuli na pitanje **šta** treba Srbija hitno da učini da ne bi trajnije ostala žrtva crnogorske politike nezavisnosti. Pitanje **kako i ko** to treba da uradi spada u domen političkih procena i predviđanja. Ova vlada Srbije je upala u zamku sopstvene borbe za vlast, crnogorskog političkog samozadovoljstva i inercije EU postignutim početnim rezultatom. Srbijanska strana je ta od koje mora da potekne inicijativa za promenu ovog užasno nepovoljnog stanja. Za vladu bi to bio rizik političkog talasanja, ali kad se bolje pogleda rizik iz koga bi sama mogla da izvuče korist. Za opoziciju bi ovo bio svež potez kojim se dobija inicijativa na jednom neobično važnom pitanju. Za Srbiju bi to bio izlaz iz blokade njene evropske politike, koja ovakva kakva je nije ni evropska ni politika.

Svođenje računa

I

Nepune tri godine posle pada Miloševićevog režima demokratska vlast u Srbiji nalazi se na nekoj vrsti prekretnice. Ni njena obećanja, ni očekivanja stanovništva nisu ispunjena – ekonomska neizvesnost i politička nestabilnost sigurno su manje nego u Miloševićevim poslednjim danima, ali su neuporedivo veće nego što je izgledalo da će biti posle pobeđe DOS-a na parlamentarnim izborima u decembru 2000. i prvih reformskih poteza nove vlasti tokom 2001. godine. Deo nevolja u kojima se danas nalazi Srbija mora se pripisati Đinđićevom ubistvu i njegovim neposrednim posledicama: slabljenju vladajuće koalicije koja je ostala bez jedinog pravog lidera, zaoštavanju sukoba između nje i njenih nekadašnjih saveznika iz DSS i G17 plus, borbi za Đinđićevo nasleđe unutar same Demokratske stranke, najzad vanrednom stanju i svim dilemama koje je ono neminovno donelo sobom. Ipak, bilo bi pogrešno misliti da je Đinđićevo ubistvo prekonoc stvorilo ekonomsku neizvesnost i političku nestabilnost koje se pre toga nisu ni naslućivale; ono je samo pogoršalo stanje koje je već postojalo i na ekonomskom i na političkom planu, rušeći i poslednje iluzije da je Srbija posle 5. oktobra 2000. na sigurnom putu da uplovi u mirnije vode gde se već odavno nalaze zemlje kao što su Češka, Mađarska ili Slovenija.

Verovatno je malo ko u Srbiji avgusta i septembra 2000, dok je trajala predizborna kampanja, razmišljao o sličnosti između dveju izbornih parola: jedne, „*Sa nama nema neizvesnosti!*”, na kojoj su Milošević i SPS dobili prve poluslobodne izbore 1990, i druge, „*Da živimo kao sav normalan svet!*”, sa kojom su ih Koštunica i DOS smenili s vlasti deset godina kasnije. Danas je lako videti da su i jedna i druga parola računale s istim dominantnim raspoloženjem u biračkom telu i da upravo činjenica da su ga pogodile dobrim delom objašnjava ubedljivu pobeđu njihovih tvoraca. Nije, ili bar ne bi trebalo da bude, nikakva tajna ni šta su ključna očekivanja biračkog tela u kojem prevladuje ovakvo raspoloženje. I 1990. i 2000. srpski birači prećutno su tražili da im se obezbedi život na koji su smatrali da imaju pravo, a da ih – ni u materijalnom, ni u psihološkom, ni u moralnom pogledu – to ne košta više nego što su spremni da plate i što im se čini podnošljivim. Lideri koji su se oglašivali o ova očekivanja rđavo su prolazili na svim izborima posle 1990, i – ako iskustvo nešto znači – rđavo će prolaziti i ubuduće.

1 Filozofski fakultet, Beograd

Strani pa i domaći posmatrači srpskih političkih prilika često se čude strpljenju s kojim stanovništvo godinama prima izneverena izborna obećanja. Ali, kad su očekivanja velika a obećanja u skladu s njima uopštena i neodređena, teško da i može biti drukčije. Baš zato što su nade koje su dovele na vlast Miloševića ili Koštunicu dalekosežne i zadiru u gotovo sve oblasti života, poverenje koje im je jednom poklonjeno ne gubi se lako i uspeva da preživi mnoga opipljiva razočaranja. Odreći se tih nada za većinu ljudi psihološki je teško i, bar u prvi mah, gotovo nemoguće, bez obzira na snagu razloga koji pokazuju njihovu neosnovanost. Ono što spolja deluje gotovo kao ravnodušnost, u stvari su potisnuta, zapretana očekivanja koja je suočavanje sa stvarnošću pokolebalo, ali koja su još tu i u mnogim slučajevima određuju za ko ga će se glasati na sledećim izborima.

Krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina od Miloševića se očekivalo da reši srpsko pitanje i bar formalno raskine sa komunizmom, a da to od stanovništva ne traži prevelike žrtve. Posle 5. oktobra 2000. očekivanja nisu bila mnogo manja: Koštunica i DOS imali su da izmire Srbiju sa svetom, da raskinu sa sistemom političke samovolje i privredne korupcije, i da – kroz neophodne reforme – počnu da otvaraju perspektivu boljeg života za obične ljude. Veličina očekivanja, kojih je bilo izuzetno teško odreći se, održavala je nadu u Miloševića bar do lokalnih izbora 1996, ako ne i kasnije, uprkos tome što su njegova bahata samovolja i politički avanturizam već sredinom 1992. doveli Srbiju u manje-više bezizlazan položaj. Na isti način, moglo bi se reći, nade iz 2000. godine još žive u srpskom biračkom telu, mada prvobitni ciljevi DOS-a najvećim delom nisu ostvareni, niti se nalaze blizu ostvarenja. Tako epska sporost sa kojom običan svet menja političko mišljenje u Srbiji, i psihološki uzroci koji stoje iza nje, daju još jednu šansu naslednicima izvornog DOS-a. Oni će igrati glavnu ulogu i na sledećim izborima, iako njihove uzajamne optužbe i svađe – juče između vladajuće koalicije i DSS-a, danas između vladajuće koalicije i G17 plus – više škode svima njima zajedno nego što koriste bilo kome od njih.

II

Raspad izvornog DOS-a dobija drukčiji smisao i političku težinu ako ga ne posmatramo iz ugla izbornih izgleda već iz ugla ciljeva koje je DOS sebi prvobitno bio postavio i njihovog ostvarenja. Demokratski političari, i kod nas i drugde, uglavnom razmišljaju na kratak rok i gledaju da se održe na vlasti ili je što pre osvoje; sam mehanizam demokratske politike, u čijem je središtu redovna izborna provera poverenja ukazanog strankama i stranačkim liderima, ohrabruje takav način razmišljanja. Koliko su uspeli da ispune svoja predizborna obećanja i da odgovore očekivanjima birača, političare počinje ozbiljnije da brine tek kad im se učini da to može da utiče na njihove izborne šanse. U ovom pogledu današnji srpski političari nisu nikakav izuzetak. Sve dok članice izvornog DOS-a budu dobro stajale u biračkom telu – a poslednja istraživanja pokazuju da su DSS, DS i G17 plus i dalje tri daleko najpopularnije stranke, svaka s nekih 15% pristalica u Srbiji – njihovi lideri neće se

mного uzbuđivati zbog toga što je malo šta ostvareno od njihovih obećanja datih biračima 2000. godine.

Za biračko telo, bar načelno, stvari stoje potpuno drukčije, pogotovu u situacijama gde se od pobednika na izborima očekuje da reši goruće životne probleme stanovništva. Glasovi dati DOS-u 2000. godine nisu značili samo „Ne!” Slobodanu Miloševiću; iza tog „Ne!” stajala su i očekivanja koja sam pomenuo, i da se nije verovalo da će Koštunica i DOS moći da ih ispune, pitanje je koliko bi bila ubedljiva njihova izborna pobeda i da li bi je uopšte bilo. Ista očekivanja i danas stoje iza podrške strankama koje su bile okosnica izvornog DOS-a. Glasovi koje će na sledećim izborima dobiti DSS, DS i G17 plus dobrim delom će biti motivisani istim nadama koje su izvele ljude na birališta septembra i decembra 2000. Poverenje u lidere izvornog DOS-a pre tri godine bilo je neodvojivo povezano sa životnim očekivanjima birača, i nema razloga da se misli da će na sledećim izborima biti drukčije. Za Koštunicu, Labusa ili Živkovića (ako ga, kako sada izgleda, DS izabere za Đinđićevog naslednika) ponovo će se glasati s istom nadom u bolji život koji treba da usledi posle prihvatanja pravila moćnog i bogatog zapadnog sveta: u odnosu na ovu osnovnu sličnost, neosporne razlike između DS, G17 plus i DSS izgledaju manje važne nego što se to čini u svetlu njihovih raspri i uzajamnih obračuna.

Ne treba ipak misliti da je poverenje koje srpsko biračko telo ukazuje političarima bezgranično ili zasnovano na njihovoj ličnoj harizmi koja ne stoji ni u kakvoj vezi sa životnim očekivanjima i nadama ljudi. Primer Slobodana Miloševića vrlo ubedljivo pokazuje da ni jedno ni drugo nije tačno: njegov poraz 2000. godine najbolji je dokaz da političari koji nude samo veru u sopstvenu zvezdu ne mogu uspeti u današnjoj Srbiji, kao što bi teško mogli uspeti bilo gde u današnjem svetu. Miloševićeva sudbina ovde bi trebalo da bude vrlo poučna za lidere izvornog DOS-a: ako im birači oprostite što su izneverili njihova očekivanja i ponovo glasaju za njih, kao što su glasali za Miloševića 1992. godine, sasvim je sigurno da njihova privrženost neće trajati beskonačno. Onog trenutka kad bude očigledno da će nade koje su dovele DOS na vlast uglavnom ostati puke želje, biračko telo će se bez kolebanja okrenuti drugim liderima.

Raspad izvornog DOS-a i njegove posledice važni su upravo u ovom kontekstu, jer dobrim delom objašnjavaju zašto je od njegovih prvobitnih ciljeva tako malo ostvareno, pa i zašto ni sada nema mnogo izgleda da se u ovom pogledu nešto bitnije promeni. Gledajući unatrag, jasno je da su ti ciljevi u znatnijoj meri mogli biti ostvareni samo zajedničkim zalaganjem i promišljenom politikom čitave demokratske elite, koja je posle decembar-skih izbora 2000. imala u rukama svu vlast u Srbiji i nedvosmislen mandat naroda da što odlučnije krene u ispunjenje svojih predizbornih obećanja. Ali, takva politika podrazumevala je bar četiri stvari: (1) razrađenu strategiju za razgovore sa Sjedinjenim Državama i Evropskom Unijom, i istrajnost u njenom sprovođenju, kako se dobri odnosi sa zapadnim silama posle 5. oktobra ne bi pretvorili u poslušno izvršavanje stranih naloga; (2) jasno definisanje minimuma ispod kojeg Srbija ne sme ići u pregovorima sa Đukanovićem

oko buduće zajedničke države ili mirnog razlaza; (3) punu rešenost da se razvlasti ekonomska, policijska i vojna elita prethodnog režima, ogrezla u korupciju i velikim delom nespremna da prihvati nov režim osim pod svojim uslovima; i, najzad, (4) iskrenu saglasnost oko demokratskih pravila igre u političkom životu, kako u radu parlamenta i državnih organa tako i u funkcionisanju medija.

Protekle dve i po godine nedvosmisleno su pokazale da bez ova četiri preduslova nema ni pravog razlaza s avanturizmom i samovoljom prethodnog režima, ni istinskog ostvarenja ciljeva s kojima je DOS došao na vlast u jesen 2000. A zbog uzajamnog nepoverenja i rivalstava u DOS-u, koji su brzo doveli do otvorenih sukoba, bilo je iluzorno očekivati da ma koji od tih preduslova bude ispunjen već u doba kada je formirana Đinđićeva vlada, kao što je to ostalo iluzorno očekivati sve do danas. Kada uspeh jedne politike suštinski zavisi od pregovaračke snage i veštine – a to je slučaj kada je reč o odnosima Srbije sa Sjedinjenim Državama i Evropskom Unijom, sa susednim državama poput Hrvatske, Bosne i Hercegovine ili Albanije i, najzad, sa Crnom Gorom – vlast rastrzana unutrašnjim sukobima i oslabljena stalnim skandalima mora doživeti poraz. Isto je toliko očigledno da unutrašnje prilike u zemlji posle pada autoritarnog režima može srediti samo jaka i jedinstvena vlast; a već su prvi dani posle 5. oktobra nagovestili da neće biti stvarnog obračuna s miloševićevskim strukturama, i to jednostavno zato što su pojedini delovi novog režima odmah počeli da traže u njima skrivene saveznike ili bar poslušne instrumente u, najpre prikrivenoj, a zatim sve otvorenijoj borbi unutar samog DOS-a. Tako je brzo postizanje i dosledno održavanje monetarne stabilnosti, bez obzira na sve zamerke pojedinim Dinkićevim potezima, do danas ostalo jedini pravi uspeh novog demokratskog režima. Sve drugo što je bilo dobro zamišljeno – na primer, Đinđićeva politika prema Kosovu i Metohiji iz poslednjih meseci njegovog života – nije dalo očekivane rezultate, jer je doživelo slom već na prvom koraku, kada je trebalo obezbediti potrebnu podršku u samoj Srbiji, u njenoj vlasti, političkoj eliti i javnom mnjenju.

III

Koliko skupo može da košta iznutra podeljena vlast, nemoćna da utvrdi i sprovede jasnu pregovaračku strategiju čak i u stvarima od najvećeg nacionalnog i državnog interesa, dobro se videlo prošle godine prilikom sklapanja Beogradskog sporazuma sa Crnom Gorom. Tokom dugih i teških pregovora sa Milom Đukanovićem, izgledalo je da su najuticajni srpski političari – Koštunica, Đinđić i Labus – manje-više jedinstveni oko minimuma srpskih uslova, bez čijeg ispunjenja bi svaki nov dogovor sa Crnom Gorom bio samo štetan po Srbiju. Ovakav stav, koji je išao za tim da zaštiti osnovne ekonomske i političke interese Srbije, bio je tim racionalniji što Đukanović ni najmanje nije krio da mu je pravi cilj nezavisnost, a ne bilo kakva zajednica sa Srbijom: i samo njegovo prisustvo za pregovaračkim stolom nije bilo dobrovoljno, već iznuđeno insistiranjem Sjedinjenih Država i Evropske unije da se u datom trenutku izbegne još jedna promena granica na Balkanu.

Ako ni Đukanović ni srpski političari nisu mogli da se oglušē o ovaj zahtev velikih sila (a u slučaju Srbije i to je otvoreno pitanje), nigde nije bilo rečeno da se on morao sprovesti tako da se prenebregnu praktično svi srpski zahtevi, a uvažē svi crnogorski izuzev formalnog priznanja nezavisnosti.

Takav ishod bio je direktna posledica činjenice da je Solana, kao posrednik u srpsko-crnogorskim pregovorima, procenio da će moći lakše da natera na popuštanje srpske političare nego Mila Đukanovića. A ta ispravna procena sigurno se nije zasnivala na većoj političkoj težini Crne Gore ili samog Đukanovića u poređenju sa Srbijom i njenim liderima, već na jednostavnoj okolnosti da Koštunica, Đinđić i Labus nisu bili u stanju da nađu zajednički jezik i nastave pregovore sa Solanom branēci minimum nacionalnih i državnih interesa. Umesto toga, najpre je popustio Koštunica koji je direktno pregovarao sa Đukanovićem, a posle dan-dva protivljenja pridružili su mu se Đinđić i Labus. Bez dogovora s drugom dvojicom, nijedan od njih nije sebi mogao da dozvoli da bude „nekooperativan” prema Solani i Evropskoj uniji, koliko god sama sadržina Beogradskog sporazuma bila nepovoljna po Srbiju.

Bilo bi pogrešno misliti da su Beogradski sporazum i na njemu zasnovana Ustavna povelja rđavi za Srbiju pre svega zato što u mnogim stvarima daju Crnoj Gori oko 50% prava i pogodnosti, a opterećuju je sa oko 5% troškova i obaveza. Ovakva nesrazmera ne može se braniti i s pravom izaziva ogorčenje u javnom mnjenju, ali nova državna zajednica ugrožava vitalne interese Srbije i iz sasvim drugih i dubljih razloga. Posle 5. oktobra 2000. postojala je prava šansa da Srbija povрати punu suverenost tamo gde je to najvažnije, u odnosu na druge države i međunarodne institucije. Tu šansu po svaku cenu je trebalo iskoristiti, sa Crnom Gorom ili bez nje, a za njeno ostvarenje svaki odgovoran političar bio je dužan da žrtvuje bar nešto od svojih ličnih ambicija. Umesto toga, Srbija je ušla u neizvesnu zajednicu koja liči na sve osim na pravu državu, a ukoliko iz bilo kog razloga jednog dana reši da iz te zajednice izađe, Beogradski sporazum je izričito obavezuje da ponovo traži međunarodno priznanje kao da nikada pre toga nije ni postojala. Razume se, to rešenje nisu smislili ni Koštunica, ni Đinđić, ni Labus: oni su ga, razjedinjeni i nemoćni, samo prihvatili kad im ga je Solana nametnuo. Dalekovidni političari učinili bi sve da izbegnu upravo ono što se desilo Srbiji posle usvajanja Beogradskog sporazuma i Ustavne povelje – ustavno uređenje nove državne zajednice više je slika nerešenih problema i odloženih sukoba nego što predstavlja bilo kakvu osnovu za normalno ekonomsko i političko funkcionisanje jednog društva.

Nije zato nimalo čudno što su već prvi meseci postojanja Srbije i Crne Gore pokazali da će opšteprihvaćeni cilj srpske politike posle 5. oktobra 2000 – institucionalno približavanje Evropskoj uniji i, najzad, prijem u njeno članstvo – ostati vrlo daleko od ostvarenja sve dok budu na snazi Beogradski sporazum i Ustavna povelja. U Evropsku uniju mogu ući samo zemlje sa svim odlikama klasičnih država, ako ni zbog čega drugog a ono zato što su samo takve zemlje u stanju da ispune sve uslove u pogledu zakonodavstva koji se prethodno postavljaju novim članicama. Koliko ima izgleda da Srbija i Crna Gora ozbiljno krenu tim putem najbolje se vidi po nedavnim

rečima Branka Lukovca, najvažnijeg Đukanovićevog čoveka u organima nove zajednice: „Ključno pitanje je funkcionisanje institucija koje treba da preuzmu i sprovedu obaveze iz budućeg Sporazuma [sa Evropskom unijom] o asocijaciji i stabilizaciji. Srbija i Crna Gora će se narednih meseci naći pred dilemom da li da pokleknu pred pritiskom iz Brisela da stvaraju i jačaju institucije na nivou državne zajednice ili će naterati međunarodnu zajednicu da bude fleksibilnija i da se zadovolji ovakvim načinom funkcionisanja”. Sve dok evropska orijentacija Srbije i Crne Gore ima ovakve prijatelje, neprijatelji joj uopšte nisu potrebni.

IV

Ako lideri DOS-a nisu uspjeli da izgrade i sprovedu u delo zajedničku strategiju čak ni u pitanju odnosa sa Crnom Gorom, gde je to bilo srazmerno lakše nego drugde, nije se moglo očekivati da to učine tamo gde bi to značilo odreći se želje za vlašću u kojoj se uživa upravo zato što se ona u ključnim stvarima ni s kim ne deli. Zabluda je misliti da takve vlasti nema u demokratskim društvima: ponegde je predviđa samo ustavno ustrojstvo, kao u Sjedinjenim Američkim Državama, a ponegde je, naročito kada je država ugrožena, političari dobijaju zahvaljujući ličnim sposobnostima, kao Čerčil u Velikoj Britaniji za vreme Drugog svetskog rata ili De Gol u Francuskoj posle 1958. godine. Takva vlast nespojiva je s demokratijom samo kad prestane da bude *smenjiva*; američki predsednik odlazi s vlasti posle jednog ili dva mandata, Čerčil je izgubio izbore tek što je dobio rat, De Gol se povukao pošto nije pobedio na referendumu koji je sam raspisao, itd.

Možda i nesvesno težeći da osvoje jedinu vrstu vlasti o kojoj nešto znaju iz ličnog iskustva, današnji srpski političari po pravilu su spremni da sve žrtvuju samo da bi se našli u situaciji da o ključnim stvarima odlučuju sami ili uz pomoć poslušnih kabineta, uglavnom sastavljenih od ljudi spremnih da mnogo ne biraju sredstva. Ako ovaj sud u prvi mah izgleda preoštari, treba se samo setiti bespoštedne borbe između Koštunice i Đinđića, koja je – u početku nešto prikrivenije, a zatim potpuno otvoreno – trajala od decembarskih izbora 2000. pa sve do Đinđićeve smrti. Tokom te borbe, i da bi se u njoj uspelo, zaboravljeno je gotovo sve u šta se nekadašnja demokratska opozicija zaklinjala punih deset godina. Odani Miloševićevi kadrovi – generali i policajci, sudije i novinari – prekonoć su od suparnika i simbola omraženog režima postali dragoceni saveznici, bogataši i finansijeri JUL-a ostali su bogataši po cenu da finansiraju nekog drugog, korupcija u javnom životu nije iskorenjena već je samo dobila nešto drukčije oblike, prilagođene vremenu tranzicije.

Za one koji su verovali demokratskoj opoziciji još je neprijatnije iznenađenje što je manipulisanje poslaničkim mandatima dobilo razmere koje nije imalo ni u Miloševićevo vreme: u poslednjih godinu dana sve je manje jasno ko jeste, a ko nije poslanik u srpskom parlamentu, po kojem osnovu se gube ili ponovo stiču mandati, a za one koji se pojave u poslaničkim klupama često je misterija koga predstavljaju i s kojim poslaničkim klubom glasaju.

Ali se, zahvaljujući poslanicima za koje javnost prvi put čuje kada se objavi da su napustili svoju i prešli u neku drugu stranku, krhka parlamentarna većina sadašnje vladajuće koalicije stalno ponovo rađa, kao Feniks iz pepela. U takvoj situaciji nije nikakvo čudo što je Srbija faktički izgubila predsednika, a da to nije ni primetila. Zahvaljujući jednoj rđavo formulisanom (i još gore protumačenom) zakonskoj odredbi, Nataša Mičić, kao vršilac dužnosti predsednika Srbije, danas po svom nahodjenju odlučuje koliko će vremena provesti na najvišoj funkciji u zemlji. Bez obzira na to što je reč o ličnosti koja u stvarnoj hijerarhiji moći u Srbiji nema neko naročito istaknuto mesto, pa u osnovi samo služi drugima, činjenica da je ovakav pravni skandal bio moguć dovoljno govori kakav je raskorak između onoga što se s pravom očekivalo od nekadašnje demokratske opozicije i onoga što je ona pokazala posle 5. oktobra 2000. Ne bi bilo teško nastaviti s ovim spisikom razočaranja u novu demokratsku vlast, govoreći o situaciji u medijima ili o kašnjenju ključnih zakona; ali, to bi bili samo dodatni primeri kako zahtevi koje diktira logika političke borbe pretežu nad javnim interesom.

Na kraju je važnije postaviti pitanje ima li skorog izlaza iz ovakve situacije koju diktiraju globalna očekivanja biračkog tela, s jedne, i ambicije najjačih stranaka i njihovih lidera, s druge strane. Gledano na iole duži rok, ni očekivanja srpskih birača ni ambicije srpskih političara ne deluju dovoljno racionalno. I jedni i drugi mogli bi postići više kada bi im želje bile skromnije, a način razmišljanja bliži stvarnim mogućnostima zemlje odnosno primereniji vlastitim sposobnostima. Kao što se u Srbiji neće desiti privredno čudo, o kojem je maštao Zoran Đinđić, tako se neće pojaviti srpski De Gol ili srpski Čerčil da za kratko vreme poništi katastrofalne posledice Miloševićeve vladavine. U današnjem svetu ni jedno ni drugo nije moguće, a parola francuskih studenata iz maja 1968, „*Budimo realisti, tražimo nemoguće!*“, ima nekog smisla samo u daleko srećnijoj i bogatijoj zemlji nego što je Srbija. Izbori iduće godine i konstituisanje nove vlasti posle njih pokazaće da li su i srpski birači i srpski političari spremni da izađu iz začaranog kruga prevelikih očekivanja i preteranih ambicija. Ako se to dogodi, Srbija bi se mogla nadati onome što je u Češkoj postigao Vaclav Klaus – da se oslobodi komunističkog nasleđa i krene putem tržišne demokratije, ali vodeći pri tom računa da to nije i jedini nacionalni i državni interes.

Bora Kuzmanović¹Isto i drugačije²

I

Postoji jedna rečenica koja se kod nas previše često upotrebljava, a koju potom događaji koji slede gotovo isto tako često poriču ili, bar, opominju kako je ona suviše olako i naivno izrečena. To je iskaz „Ništa više neće biti kao pre!“. U oktobarskim događajima 2000. godine (u toj mekoj, beskrvnoj revoluciji) imali smo prilike da je čujemo i od krajnje ozbiljnih analitičara koji su, kao i većina građana, oduševljeno pozdravljali promene. Te događaje najveći broj je doživeo ne samo kao poraz režima i pobedu opozicije (DOS-a) na saveznim izborima, već i kao neku vrstu stvarnog i dubokog društvenog i moralnog prevrata. Bilo je prirodno da se probude velika očekivanja i zanos kod građana (treba se setiti emocionalnih izliva na ulicama Beograda i drugih gradova), mada su oprezniji analitičari naslućivali da taj preterani zanos nosi mogućnost budućih razočarenja, pošto je bilo izvesno da se tolika očekivanja ogromnog broja ljudi iz svih slojeva neće moći ispuniti.

Kao učesnik, posmatrač i analitičar tih događaja, autor ovog teksta je bio u prilici da mu se rano pomuti radost i da oseti zebnju pri uočavanju da se stvari neće odvijati onako kako je to građanima obećano, a pogotovo da se neće dogoditi dugo očekivana i željena moralna obnova. Već petog oktobra (u prostorijama Gradske skupštine), a narednih dana još više, započela je jagma stranačkih prvaka oko toga ko će koju televiziju zauzeti i na njoj se pojaviti sa svojim objavljivanjem pobede i svojim tumačenjem događaja, ko će koju državnu instituciju i preduzeće kontrolisati. Bilo je očigledno da je u pitanju borba za zauzimanje političkih pozicija i ovladavanje ekonomskom moći, ali ne u ime zajedničkih ciljeva i opšteg interesa, već kao način stvaranja osnove za dalje zauzimanje položaja u budućoj republičkoj vladi i drugim državnim institucijama. Ponekad su neke manje stranke, zbog svoje prodornosti i boljeg razmeštaja ljudi (a ponekad i čudnim sticajem okolnosti) zadobile nesrazmerno veći uticaj nego neke druge. Ta velika nesrazmera održala se i do danas. Sa ove distance se na te pojave može gledati i kao na neku vrstu eksperimenta koji je pokazao da velika vidljivost i zauzimanje ključnih

1 Filozofski fakultet, Beograd, upravnik Instituta za psihologiju

2 U trenutku kada sam već koncipirao i pisao ovaj tekst, do ruke mi je došao članak koleginiće Mirjane Vasović (Prizma, maj 2003), a potom i Milana Brdara (Prizma, jun 2003), koji dodiruju ovu temu, pa ću stoga na određen način (delom kritički) uzeti u obzir i njih.

Opređeljujem se da govorim u prvom licu jednine, jer moje pretenzije u prvom redu jesu da izložim lično viđenje i razumevanje pojava o kojima govorim.

položaja u državi i u Beogradu nisu pomogli nekim strankama da pojačaju svoj ugled i podignu vlastiti rejting.

Procese o kojima govorim karakterisao je priličan stepen protivrečnosti: u nekim slučajevima primenjivane su revolucionarne metode (npr. „zauzimanje” Narodne banke Jugoslavije i važnijih preduzeća), ponekad sa krajnje problematičnim akterima (ulazak i zauzimanje Uprave carina), a u nekim vrlo osetljivim sferama (vojska, bezbednost, policija) prepušteno je da stvari teku svojim tokom, ili su izvršene minimalne izmene. Dugo opstajanje ljudi iz starog režima na važnim funkcijama proizvelo je, po mišljenju mnogih analitičara, velike štete u ukupnom političkom životu zemlje (postavlja se i pitanje da li je sve to samo posledica oklevanja, pogrešne procene ili opet zakulisnih stranačkih borbi) i otežalo je kasnije reformisanje tih institucija. Kao što se moglo očekivati, došlo je do najezde političkih kameleona, pojavili su se lukavi, žilavi, gotovo životinjski prilagodljivi a bogati konvertiti, koji su prekonoc, od stubova starog režima i sponzora sumnjivog stvaralaštva kojekakvih julovaca, nastojali da se preporuče i predstave novoj vlasti kao njeni saradnici i podupirači, ako ne i glavni oslonci. Gledao sam kako nova vlast (moja vlast) ne odoleva tim izazovima i počinjao da naslućujem da se sklapaju nekakvi sporazumi s tim ljudima i da se oni lagano usisavaju u sistem, a time i amnestiraju od svega što su radili u prošlosti. Po mojoj proceni, to je bio početak moralnog razočarenja dela građana u novu vlast.

Na talasu početnog oduševljenja rezultatima saveznih izbora i zakonitog menjanja odnosa prema pobedniku (Koštunica je brzo postigao stepen popularnosti kakav Milošević nikada nije imao, ali se vremenom ta popularnost topila), DOS je lako pobedio na republičkim izborima u Srbiji. Novoizabrani, pragmatično lukav predsednik Vlade, smanjio je u izvesnoj meri broj ministarstava (što je bilo predizborno obećanje DOS-a), ali je enormno povećao broj potpredsednika Vlade. Gotovo svaki lider, čak i brojčano beznačajnih stranaka, postao je odjednom potpredsednik Vlade, sa nemalim ovlašćenjima. Taj potez se pokazao kao zaista lukav (ili mudar, svejedno), jer se moglo očekivati da učesnici u vladinoj politici neće moći da budu istovremeno i njeni kritičari, čak i ako bi se u stranci nekog lidera pojavilo i drugačije raspoloženje.³ Onima koji nisu mogli biti potpredsednici ponuđena su neka druga značajna (uglavnom ministarska) mesta. Zanimljivo je da ni jedan lider takvu ponudu nije odbio u ime, recimo, ideje da je potreban svojoj stranci, da radi na njenom daljem razvoju, a da za značajnu ulogu ponudi nekog drugog iz stranke. Čak je i predsednik, po uticaju beznačajne, Asocijacije nezavisnih sindikata odlučio da politički naplati učešće u revolucionarnim događajima i stoga je rekao: „Pa, ja bih mogao da budem ministar za rad, zašto bih

3 Iz ove pozicije se vremenom izvukla Demokratska stranka Srbije, ali uz određenu političku cenu. Izvesno vreme je pokušala da igra ulogu i vlasti i opozicije, ali kako nije moguće istovremeno biti i unutra i napolju, niti takva pozicija može održati simpatije javnosti, postepeno se pretvorila u glavnu opoziciju ostatku DOS-a (u čemu joj je on, a pogotovo premijer, pomogao).

to prepustio drugome?!”.⁴ Tek danas, kada su počele da izbijaju na videlo kojekakve afere, saznajemo da u vladi postoji mnogo i nekakvih čudnih i po čudnom kriterijumu postavljenih savetnika. A već na pitanje koje je sve (svoje) agencije formirala Vlada teško da bi neko na kvizu znanja mogao dobiti poen. Sve u svemu, po ukupnom broju zaposlenih i angažovanih Vlada i nije tako (očekivano) mala. Pokojnom premijeru mora se, međutim, priznati u zaslugu činjenica da je smogao snage da u Vladu i neke državne institucije uključi određen broj nestranačkih ličnosti – eksperata i tzv. eksperata. Neki su se pokazali kao dobar, a neki kao ne baš mnogo dobar izbor. Za neke ne znamo po kojim su to kvalitetima birani, za neke je javnost saznala tek kada su se pojavile ozbiljne afere u vezi sa njima. Pokazalo se da i Vlada ne gleda sa simpatijama na spremnost nekih eksperata da postanu članovi političkih stranaka. Tada, valjda, gube svojstvo eksperata.

Angažovanje nestranačkih ličnosti prema kriterijumu kompetentnosti predstavljalo je i predstavlja pre izuzetak nego pravilo. To je naročito vidljivo prilikom postavljanja i izbora čelnih ljudi u upravne odbore i na rukovodeća mesta državnih javnih preduzeća. Nije sporno da promene režima i vreme tranzicije zahtevaju promenu u državnim institucijama, školama i preduzećima. Ali bi bilo normalno da na ta mesta dođu vrlo kompetentni ljudi, stručnjaci i sposobniji od onih koji odlaze. Nažalost, upravo se u ovoj sferi svašta dešavalo. Zbog interesa i pritisaka stranaka u inače heterogenom DOS-u, došlo je do svojekakvih političkih trgovanja, do čudne kadrovske kombinatorike, pa su se na određenim vrlo značajnim mestima našle krajnje nekompetentne osobe. A kako i ne bi, jer stranke mogu dati to što imaju (a mnoge nisu imale bogznakakve kadrove), ili preuzeti kao svoje ljude iz starog režima, što se takođe dešavalo. Ako je igde bilo vidljivo kako partikularan interes nadvladava opšti, to je bilo u ovoj sferi. Političke stranke nisu se lako odricale svojih zadobijenih „prava” i uticaja, pa su se tako na čelu nekih upravnih odbora našli ljudi koji nemaju veze sa delatnošću kojom se to preduzeće bavi (a zaobideni su neki koji bi po svakom stručnom kriterijumu morali biti izabrani), ili su ključne pozicije zauzimali momci bez ikakvog radnog iskustva. Ponekad se kombinovalo neiskustvo sa **nekompetentnošću** (u jednom gradu na mesto direktora kulture našao se mlad rudarski inženjer bez radnog staža!). Kriterijum političke pogodnosti iz Brozovog doba kao da je vaskrsnuo i u primeni još više iskarikiran, jer najpre su se stranke borile za neku poziciju, a potom je stranka koja je to mesto dobila nalazila čoveka kakvog ima, ili (još gore) kome je morala dati to (obećano) mesto kao zaslužnom članu i „borcu” za promene. Kada se podrška DOS-u u Parlamentu počela tanjiti, vodeća stranka, koja i drži ključna mesta u Vladi, morala je davati još veće ustupke, što navodi na zaključak da su posledice verovatno sve gore. A šta da se i očekuje, ako smo već imali prilike da vidimo i uverimo se u nekompetentnost više ministara (dakle, ljudi na ključnim položajima u državi).

---

⁴ Čitalac treba da ima u vidu da je to onaj isti čovek koji danas kao ministar ocenjuje da su neki veći štrajkovi zaposlenih (razume se, predvođeni od nekog drugog a ne njegovog sindikata) politički motivisani!

O tehnologiji vladanja i mehanizmu održavanja današnje vlasti, uključujući i pitanje donošenja pogrešnih odluka koje su štetne i za samu vlast (o čemu je posebno pisala M. Vasović) govorili su do sada razni analitičari. Bez namere da napravim neku klasifikaciju i iscrpnu taksonomiju, zadržaću se na nekim elementima stila vladanja i odabrane vlasti po kojima je sadašnja vlast slična (a delom i različita) prethodnoj i ranijoj iz Brozovog vremena. Zapravo, videli smo da se takva sličnost mogla uočiti već u trenutku uspostavljanja i konstituisanja nove vlasti.

Više analitičara uporedili su Predsedništvo DOS-a sa Politbiroom nekadašnje Komunističke partije i iz toga izvukli zaključak da je i dalje reč o partijskoj (u svakom slučaju nedemokratskoj) državi. To i jeste i nije tačno, i zapravo traži izvesno pojašnjenje. Tačno je da su neki lideri DOS-a (pre svega, verovatno, pokojni premijer) shvatili da bi preko tog Predsedništva mogli da učvrste poljuljano jedinstvo u toj heterogenoj grupaciji i da obezbede komotnu većinu u donošenju važnih odluka. U početku je takva praksa bila dosta uspešnija i tada je Predsedništvo DOS-a doista ličilo na Politbiro. Preko Predsedništva su disciplinovani eventualno neposlušni članovi koalicije. Tada su i poslanički klubovi bili krajnje neaktivni i ponašali su se kao transmisija Predsedništva: prenosili su poslanicima direktivu, a ovi su se ponašali kao deo glasačke mašine (mada se moglo uočiti da su mnogi gundali, izražavajući nezadovoljstvo takvom ulogom). Razume se, i tada je sud o partijskoj državi bio preteran, jer su poslanici birani na slobodnim izborima i Parlament je imao opoziciju. Vremenom je bilo sve teže disciplinovati i stranke u DOS-u. Mada je Predsedništvo ostalo, mnoge stranke su formirale sopstvene klubove da bi sačuvala i izgradile vlastiti identitet. Iz DOS-a se prva izdvojila Demokratska stranka Srbije, koja je na različite načine kažnjavana, ali se odustalo od gotovo sulude ideje da bude potpuno isključena iz Parlamenta. Predsedništvo DOS-a sve teže uspeva da disciplinuje svoje neposlušne članice (kada bi se dosledno držali svojih kriterijuma, odavno bi morala biti isključena Batićeva DHSS). DOS se održava zato što se u njemu još uvek može politički trgovati, što njegove članice još nisu spremne na prevremene izbore, zato što se još preko DOS-a zadovoljavaju neki partikularni interesi. Ali ako treba porediti Predsedništvo DOS-a sa nekim partijskim telima Komunističke partije, ono najviše podseća na Centralni komitet SKJ pred raspad i te partije i države koju je ta partija „čuvala”. Samo što želja za raspadom u DOS-u još nije tako velika, odnosno svi se plaše (osobito male stranke) mogućeg ishoda. U DOS-u postoji bar četiri-pet „lidera” kojima su se ionako male stranke raspale i koji u ovom trenutku nikoga sem sebe i šačice prijatelja ne predstavljaju. Kuda će oni kada se sve ovo završi i nestane sjaj vlasti, a izgubili su vezu sa svojom strukom (ako su je uopšte imali)?

Već duže vreme (a pogotovo poslednjih meseci) stil vladanja je nešto složeniji: po svemu sudeći, vlada se pretnjama (možda i ucenama), nagodbama, obećanjima, političkom „prodajom” određenih položaja i funkcija. Uprkos slabom prosečnom obrazovanju naših političara, nešto makijavelizma

(samostalno otkrivenog, bez poznavanja Makijavelija) može se tu naći. Ova vlast nije dovoljno demokratska, ali prethodna je ipak bila više autoritarna i mogla se više osloniti na silu.

Sličnost sa prethodnim režimom je u dominaciji izvršne nad ostalim oblicima vlasti, odnosno u srozavanju državnih institucija. Čak se čini da je nova vlast otišla korak dalje, jer nakon neuspelih predsedničkih izbora i ustoličenje Nataše Mičić na mesto v.d. predsednika Republike, ta uloga nema više u očima javnosti značenje koje je imala.

Predstavnici vlasti su spremni da polemišu sa Ustavnim i Vrhovnim sudovima, da pokušaju da relativizuju neke njihove odluke, što sve vodi daljoj devastaciji sudstva i podstiče neke kvalitetne stručnjake da se povuku iz tih organa. Čak i telima koje je sama formirala (kao što je Komisija za borbu protiv kriminala i korupcije) Vlada ne pruža adekvatnu podršku, usled čega neki članovi daju ostavke, a javnost stiče utisak da je formiranje tih tela bio samo marketinški potez.⁵

Kao socijalnom psihologu posebnu pažnju mi privlači retorika kojom predstavnici republičke vlade brane i racionalizuju svoje mere i postupke, odnosno kritikuju svoje kritičare. Najpre, neke reči se tretiraju kao svetinja, pa ako se može nekako pokazati da si dirnuo u tu svetunju, obrao si bostan! Jedna od takvih reči je *reforma*. Kritikovati u nečemu Vladinu reformu i reformu Vlade (te se stvari tretiraju kao istovetne) predstavlja toliko užasno svetogrđe da je dovoljno označiti krivca, bez daljeg bavljenja detaljima njegove krivice. Ne znam da li članovi Vlade znaju da je taj postupak bezbroj puta bio primenjivan u Brozovo doba i da se u tome posebno isticao Kardelj. Stariji se sećaju da je šezdesetih godina prošlog veka ondašnja vlast u Jugoslaviji takođe očekivala da se o aktuelnoj reformi govori sa strahopoštovanjem.

Kao što Vlada kritike koje joj se u različitim prilikama upućuju često tretira kao napad na reformu i „reformski kurs”, tako i članovi Vlade kritike koje se odnose na njihovu ličnost ili ponašanje proglašavaju napadima na Vladu. Tako je jedan, sad već bivši ministar, kritike koje su se odnosile na njegovo neprimerno ponašanje u saobraćajnoj nesreći proglasio početkom rušenja Vlade! Ministar je konačno otišao, Vlada je ostala. Takvi postupci neodoljivo u meni izazivaju sećanje na rečenicu „Iza te kritike krije se ustvari napad na socijalizam i socijalističko samoupravljanje”. Svaki učesnik u vlasti, izgleda, misli da je stub sistema i da, makneš li njega, srušiće se ceo sistem (a sistem se ponekad sam urušava). Pojavljuju se već vlasnici testamenata i branioci lika tragično preminulog premijera. Moram priznati da me najviše zabavlja način govora ministra za kulturu (uz ministra policije, razume se). On, na primer, kaže: „Ko govori da ne volim kritiku. Pa ja vapim za kritikom – ali onom pravom”. Te kritike, koje po njegovom mišljenju, nisu prave, predstavljaju kritizerstvo ili nešto slično. Kada je upotrebio i sintagmu „stavljanje klipova u točkove” (što je bila omiljena rečenica Josipa Broza),

5 Treba se prisetiti da je borba protiv kriminala i korupcije predstavljala jedan od tri prioriteta u programu Šainovićeve Vlade 1993. godine.

meni se otelo: „E, znao sam da će jednom i to izgovoriti”. Sve češće predstavnici današnje vlasti odgovaraju na kritike na gotovo istovetan način na koji su to činili ljudi iz starog sistema – na primer: lako je kritikovati, treba raditi! Dok neki izgaraju od rada, drugi stoje po strani i udaraju packe! Najviše kritikuju neradnici! Iza njegove kritike kriju se nezdrave političke ambicije! Itd.

Različite afere koje potresaju Srbiju poslednjih meseci navode na zaključak da drska laž ponekad može dobro da upali kao najbolja istina, a kada se otkrije onda se pribegava njenom relativizovanju. Na primer: Jesi primio pare na sumnjiv račun (ili sa sumnjivog računa). Nisam, to je neosnovana optužba! (A ako se nešto otkrije, sledi rečenica: U stvari to su pare koje su mi roditelji poklonili da kupim stan). Ili, kada je već otkriveno da je ministarka učestvovala u otvaranju firme, ona odgovara: shvatila sam da to može biti zloupotrebjeno i zato sam se odmah povukla. U nekim slučajevima utvrđivanje istine je krajnje jednostavno, pa ipak... Ne može čovek istovremeno biti i u Parlamentu i u Solunu. Svi prisutni tvrde da nije bio u sali on nego samo njegova kartica, a on, gledajući pravo u kameru, izgovara: Jesam, bio sam u sali. Zar predsednica Parlamenta nije zainteresovana da utvrdi istinu? Uspeh drske laži leži u činjenici da običan čovek, i to na značajnoj funkciji, sme biti toliko drzak da gleda narod u oči i laže. Kao što nije mogao da poveruje da se neko usuđuje da ga putem piramidalne banke opljačka. Njega, ali i hiljade drugih.

Svaka nova vlast izvesno vreme živi od poređenja sa starim režimom. Komunisti su u Jugoslaviji dugo i svoj ekonomski razvoj merili u odnosu na predratnu 1939. godinu. Ova vlast na kritike često odgovara pominjući Miloševićev režim, prazne kase i pogrešnu svetsku politiku. Kada je reč o svetskoj politici, promene su očigledne, jer je svađanje zamenila saradnja, koja ponekad previše liči na servilnost, što takođe izaziva nezadovoljstvo kod dela građana. Kada je reč o unutrašnjoj politici, najbolje je pogledati istraživanja javnog mnjenja. Najnovija istraživanja govore o padu optimizma (povećava se broj onih koji misle da se Srbija ne kreće u dobrom pravcu), padu poverenja u političare, nesigurnosti, strahu od budućnosti. Nezaposlenost se vidi kao glavni društveni problem. Uz nerazjašnjena stara i pojavu novih misterioznih ubistava koja izazivaju nesigurnost kod građana (operacija „Sablja” kao da je doživela fijasko), analitičari pominju i nove afere koje potresaju Vladu i celu Srbiju i koje pojačavaju osećaj nesigurnosti, razočaranja, apatije i moralne anomalije. Vlast kao da je vezala probleme u čvor umesto da ih razreši.

III

Nema potrebe navoditi dalje primere i ilustracije neadekvatnog ponašanja vlasti i, posebno, sličnosti sa ponašanjem bivšeg režima. U opisu stanja u društvu među analitičarima nema mnogo velikih razlika. Razlike postoje u objašnjenju zašto je stanje takvo i zašto se vlast često i dalje neracionalno, neodgovorno, pa i bahato ponaša. Za razliku od onih koji su skloni jednostavnim objašnjenjima, moje je objašnjenje malo složenije i više obeleženo pesimističkim tonovima.

Često objašnjenje je da je sve ovo proizvod komunističke vladavine i navika koje su se u tom periodu formirale i prenosile na nove generacije. Ne sporim i taj uticaj dugogodišnje nedemokratske (jednpartijske) vladavine, ali sve bi bilo mnogo lakše rešivo kada bi se moglo svesti na taj jedan faktor. Uostalom, u današnjoj vlasti učestvuju mnogi koji ne samo da nikad nisu bili članovi Komunističke partije nego su bili ubeđeni antikomunisti, monarhisti, duboko religiozni ljudi. A teško da se bitno razlikuju od drugih.

Drugi mogući činilac je stara tradicionalna politička kultura uz, čak, neke dublje karakteristike našeg (balkanskog, dinarskog i rajinskog) mentaliteta – npr. netolerantnost, plahovitost, osvetoljubivost, slaba samokontrola, nepoverljivost, patrijahalni sistem vrednosti itd. Nisu komunisti stvorili autokratski tip vladavine. Oni su ga tu zatekli i samo prilagodili svojim potrebama.

Treći skup su situacioni činioци: raspad državne zajednice, ratovi, rekordna inflacija, međunarodne sankcije, nezaposlenost – to bi potreslo zemlje i sa dužim demokratskim tradicijama i mnogo bogatije. Uostalom, imali smo prilike da vidimo kako se naglo menja ponašanje države i građana u kritičnim situacijama (Britanija u vezi sa Foklandskim ostrvima, SAD posle napada na poslovne kule u Njujorku i u ratu sa Irakom).

U vezi sa prethodnim, pojavljuje se kao poseban socijalnopsihološki faktor opšta moralna devastacija i anomija kao posledica rata i svega što se na ovom prostoru događalo. Došlo je do podizanja praga tolerancije i navikavanja na mnoge moralno negativne postupke, izvesnog otupljivanja, apatije, spremnosti da se nekako preživi pod neregularnim uslovima ili da se oni iskoriste. Ipak, istraživanja javnog mnjenja pokazuju da je ta spremnost sve manja i da nezadovoljstvo raste.

Sledeći faktor, kojim se osobito može objasniti moralno problematično i neracionalno ponašanje vlasti i njen slab učinak jeste negativna kadrovska selekcija unutar naših stranaka. Ljudi koji su poslednjih desetak godina vodili stranke uspeali su da uključe ili marginalizuju mnoge trezvene, savesne i obrazovane ljude (spisak značajnih ljudi koji su se povukli iz raznih stranaka bio bi ogroman) i ostali su često poslušni, karijeristi, bez iskustva i demokratske kulture, slabi da podnesu izazove vlasti.

Najzad, i tu se krije moje pomalo pesimistično viđenje stvari, postoji i neka zakonitost političkog života i političkog rezonovanja. Politika traži ljude kojima je težnja za vlašću značajna preokupacija u životu. Oni koji tome ne teže povlače se u neke druge sfere, a oni koji teže upotrebljavaju i zlo upotrebljavaju tu moć, moraju biti lukavi da održe svoju vlast i menjaju se pod uticajem vlasti koju poseduju. To se javlja u svim zemljama i sistemima, a razlike postoje u razvijenosti i uticaju javnosti i izgrađenosti institucija koje treba da kontrolišu vlast. A idealnog mehanizma, putem kojeg bi građani kontrolisali vlast, nema. Ako neko previše idealistički gleda, na primer, na demokratski sistem u SAD, nek' pročita Čomskog.

Za mnoge ljude koji su aktivni u politici primarni su lični i grupni interesi (javno nesaopšteni), a politički program i deklarirani ciljevi su alibi da se zadobiju glasovi birača. Nije ni moguće isključiti te posebne lične i grupne interese. Ali, sistem sa dužom demokratskom tradicijom, utvrđenim

moralnim i drugim vrednostimai snažnom javnošću prisiljava političare da „odrade” i taj alibi (realizuju najavljene ciljeve), da koliko-toliko uravnoteže lične i javne ciljeve. Nikad do kraja. U našem slučaju, međutim, gde nema demokratske tradicije, sa poremećenim vrednosnim sistemom, gde su institucije ruinirane, a uticaj javnosti slab (štaviše, izvršna vlast i dalje drži „pod šapom” mnoga sredstva informisanja), diskrepanca između izbornih obećanja, političkog govora i političke prakse je ogromna.

Stara je izreka: „Daj čoveku vlast pa da vidiš kakav je”, ali postoji i ona: „Vlast menja (kviri) čoveka”. Prema jednom teorijskom stanovištu ponašanje pojedinaca određuju položaji i uloge koje obavlja, više nego ličnost. Preterano, ali ukazuje na deo istine. U autoritarnom političkom sistemu, gde su i uloge tako koncipirane, počinje da se autoritarno ponaša i neko čiji sklop ličnosti nije takav. Ili pak ispada iz igre. Neki analitičari kao da smatraju da je naš glavni problem u tome što su se sticajem okolnosti u DOS-ovskoj vlasti našli pogrešni – autoritarni i nemoralni ljudi (npr. takav se utisak može steći iz teksta M. Vasović). Ne braneći kvalitet tih ljudi (što u ovom tekstu nisam činio), bojim se da je naš problem mnogo teži i da se ne može brzo rešiti (pogotovo ne na zadovoljstvo najvećeg broja građana). Ne sumnjam da ima boljih ljudi, ali ih je malo koji hoće da se požrtvovano angažuju, ili im nedostaju neki drugi kvaliteti, ili su svesni da ne zavisi sve od volje. U svakom slučaju, neće biti u bliskoj budućnosti oduševljenja kakvo smo na ulicama gledali 5. oktobra 2000. godine.

IV

Konačno, šta nam valja u našoj situaciji činiti? Izgleda da sazreva vreme za prevremene izbore. Oni neće suštinski rešiti mnoge probleme, ali će bar za izvestan period smiriti strasti – i kod građana (onih koji se još nisu utopili u apatiju) i kod političara. Bolje će se definisati odnos političkih snaga, znaće se ko stvarno postoji na političkoj sceni, a ko predstavlja neku vrstu fatamorgane i iluzorne snage. A možda će se roditi i nova nada kod građana, pa i nova odgovornost kod političara. U svakom slučaju, šansa je i da konačno ožive i stabilizuju se neophodne državne institucije. Ali, ne treba graditi nerealna očekivanja. Neće taj proces ići brzo. Valja se naoružati strpljenjem. Pogotovo što ne znamo ni kako će se međunarodni faktor u svim prilikama ponašati i koliko će nam to ići naruku.

Novi protekcionizam

I

Cilj ovog rada je da razmotri pojavu novog protekcionizma na političkoj sceni Srbije tokom 2003. godine. Pod novim protekcionizmom podrazumeva se politička retorika važnih političkih igrača, sve samih reformista, kojom se poziva na održanje, odnosno uvećanje zaštite domaće privrede od uvoza. Pri tome se kao metodi zaštite pominju carinske, ali i vancarinske barijere. Novi protekcionizam se, uglavnom, bar zasad, zadržao na retorici (izuzetak možda čini jedan nacrt novog Zakona o spoljnoj trgovini, zasad neizvesne sudbine) i po tome se novi protekcionizam razlikuje od starog. Stari protekcionizam Miloševićevog vremena i njegovog kadra (ne bih da nabrajam) nije bio retorički, već stvarni – tada je bila primenjivana izuzetno velika carinska i vancarinska zaštita. Cinici bi rekli: verovatno zbog toga da bi se olakšao protok robe zabranjen sankcijama Saveta bezbednosti.

Šta se promenilo od Miloševićevog vremena? Savezna vlada je krajem 2000. i početkom 2001. godine deregulisala spoljnotrgovinsko poslovanje, ukinula vancarinsku zaštitu (kvantitativna ograničenja tipa dozvola i kvota), pojednostavila sistem carinske zaštite (drastično umanjila broj carinskih stopa) i delimično umanjila carinsku zaštitu (prosečna neponderisana carinska stopa je oborena sa 14% na 9%). Efektivno umanjjenje carinske zaštite bilo je nešto manje, usled unifikacije deviznog kursa. Dakle, radi se o umerenoj liberalizaciji spoljnotrgovinskog režima. Iako su postojale ideje o snažnijoj liberalizaciji, one, iz različitih razloga (delimično i usled pritisaka pojedinih domaćih proizvođača), nisu realizovane. Na novi spoljnotrgovinski režim smo se veoma brzo navikli, a naročito brzo smo zaboravili redove za prijavljivanje spoljnotrgovinskog posla i kompletno korumpiranu carinsku službu. Gotovo dve godine nije bilo neke velike priče o spoljnotrgovinskom režimu, odnosno zaštiti, bar ne u javnosti.

Promenu su doneli pregovori (po svemu sudeći još uvek nezavršeni) sa Crnom Gorom oko harmonizacije carinske politike, odnosno *de facto* stvaranja carinske unije. Oni su, očigledno, bili samo povod za intenzivan izliv političke strasti na temu protekcionizma. Dok su se još uvek usklađivale carinske stope, a pregovarači prepuni entuzijazma, poput g. Jovanovića, izjavljivali da je ostalo da se usaglasi još samo oko 20% carinskih pozicija (nešto preko 1.600 proizvoda – primedba autora), tadašnji guverner Narodne

1 CLDS i Pravni fakultet u Beogradu.

banke Srbije/Jugoslavije g. Dinkić optužio je srpske pregovarače da isuviše popuštaju Crnogorcima, tj. da isuviše spuštaju carinske stope, odnosno preterano slabe carinsku zaštitu domaćih proizvođača. Mi moramo da zaštitimo našu industriju, zaključio je tadašnji guverner, inače potpredsednik jedne od najmlađih i najaktivnijih stranaka u Srbiji, koja je već skupila solidno biračko telo iza sebe.

Nije tačno – odmah se čulo sa druge strane. Jedan od glavih srpskih pregovarača g. Vlahović, ministar za privatizaciju i privredu, odmah je odbacio te optužbe, rekavši da oni itekako misle o zaštiti domaće privrede od strane konkurencije i da nema razloga za zabrinutost. Nadalje, g. Vlahović je rekao da nam je zaštita potrebna da bi restrukturirali domaća preduzeća. Konačno, g. Vlahović smatra da mi ne treba dalje da umanjujemo zaštitu domaće privrede sve dok nas na to ne natera Evropska unija. Dosledno, nema šta!

Međutim, g. Dinkić nije bio zadovoljan ishodom prve runde, pa je optužio g. Veselinova, tadašnjeg ministra poljoprivrede u Vladi Srbije. G. Veselinov, čovek koji inače WTO naziva Svetskom trgovačkom (*sic*) organizacijom, u svom uobičajenom stilu, tj. bez ijednog argumenta, odbio je napad g. Dinkića, uverljivo rekavši – nije tačno!

Nekoliko dana pošto je g. Veselinov podneo ostavku, a nevezano s tim, premijer Živković i ministar Vlahović posetili su „Ikarbus”, pa je tamo bilo reči i o autobusima. G. Vlahović je iskoristio ovu priliku da ponovi svoje stavove da je protekcionizam potreban, odnosno poželjan, a ovog puta je otišao malo dalje, pa je, na primeru autobusa, rekao da ćemo mi, tj. oni, uvesti mere vancarinske zaštite i uvesti red na domaćem tržištu. Premijer Živković je i dalje tvrdio da je on ubeđen da ćemo mi ipak 2007. godine postati zemlja članica EU.

Zanimljivo je da svi učesnici ovog malog igrokaza imaju i te kako žestoke političke ambicije, pa je relativno lako poverovati u tezu da protekcionizam, odnosno zalaganje za protekcionizam ima veliku političku vrednost u Srbiji 2003. godine. No, hajde da pokušamo da već u startu osporimo ovu tezu i da razmotrimo uverljivost alternativne teze da je novi protekcionizam zasnovan na idejama, odnosno ideologiji. Možda su svi navedeni igrači zaista ideološki pobornici protekcionizma?

Neko će reći da je to sasvim moguće. Pa će u prilog tog stava priložiti citat iz opusa Johna M. Keynesa (koga određeni broj ljudi još uvek smatra velikim ekonomistom): „Ideje ekonomista i političkih filozofa, nezavisno od toga da li su oni u pravu ili ne, daleko su snažnije nego što to misli većina. Zaista, malo šta drugo upravlja svetom. Političari, koji smatraju da su potpuno izuzeti od uticaja intelektualaca, obično su robovi nekakvog mrtvog ekonomiste.” Pa da pogledamo koji su to ekonomisti-protekcionisti čiji bi naši neoprotekcionistički političari mogli da budu robovi.

Dr Mladen Kovačević, penzionisani profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu, ima jasan odgovor na sve probleme. Za sve je kriv g. Labus, koji je liberalizovao uvoz. Ono što mi treba da uvedemo je visoka carinska i vancarinska zaštita kakvu već imaju razvijene zemlje sveta. Na stranu što mi nije baš jasno na kojoj to planeti, čije najrazvijenije zemlje imaju visoku

carinsku i vancarinsku zaštitu, živi dr Kovačević. Ipak, ključno pitanje za čitaoce ovog teksta glasi: da li možete da zamislite današnje srpske političare kako sa zanimanjem čitaju intervju dr Kovačevića i napajaju se njegovim idejama? Malo verovatno da su njegovi robovi!

No, idemo dalje. SCEPP (Savetodavni centar za ekonomska i pravna pitanja) nedavno objavljuje studiju u kojoj dr Radovan Kovačević (važno je prezivati se Kovačević) piše: „Dakle, jasno je da svako smanjivanje carinske zaštite ima za posledicu širenje trgovinskog deficita, smanjenje domaće proizvodnje i porast nezaposlenosti. To su troškovi liberalizacije bez nekih vidljivih koristi, posmatrano na kratak rok, izuzimajući bolju snabdevenost domaćeg tržišta proizvodima široke potrošnje, uz (moguće) nešto niže cene nego u suprotnom slučaju.” Nemam komentar. Imam samo jedno pitanje za dr Radovana. Da li je možda smanjenje domaće proizvodnje (pre će biti, prema statističkim podacima, nizak rast) posledica neefikasnosti postojećeg društveno-državnog privrednog sektora i postojećih neefikasnih preduzeća nesposobnih za konkurenciju na svetskom tržištu, tzv. zombija, veštački održavanih u životu putem otvorenih i prikrivenih subvencija? Ne očekujem odgovor.

Za ovu analizu je bitnije sledeće pitanje: da li domaći političari čitaju analize poput prethodne? Mislim da je malo verovatno da na to gube vreme, budući da analize poput prethodne ne pominju ko to gubi, a ko to dobija promenom određene ekonomske politike, odnosno ne dodiruju oblast političke ekonomije reforme. A upravo je to ono što političare najviše interesuju i na osnovu čega donose odluke i formiraju svoju retoriku. Hajde da pokušamo da odgovorimo na pitanje o gubitnicima i dobitnicima spoljnotrgovinske liberalizacije, odnosno protekcionizma. Da bi se moglo odgovoriti na ovo pitanje, treba prethodno reći šta je suština spoljnotrgovinske liberalizacije u maloj i otvorenoj privredi kakva je srpska.

II

Liberalizacija spoljne trgovine, odnosno liberalizacija uvoza znači, pre svega, dovođenje svetske konkurencije na domaće tržište, odnosno brzo i značajno uvećanje konkurencije na domaćem tržištu. Svetska konkurencija stvara tržišne uslove u kojima su snažni podsticaji postojećim preduzećima da podizanjem sopstvene efikasnosti opstanu u tržišnoj utakmici, odnosno prisiljava preduzeća (postojeća i buduća) da budu efikasna i da rezultate te efikasnosti prenose na potrošače, čije se blagostanje uvećava.

Pa ko to onda gubi spoljnotrgovinskom liberalizacijom, odnosno liberalizacijom uvoza? Gube, pre svega, postojeća domaća društvena preduzeća koja su ekonomski neefikasna i koja, ovakva kakva jesu, ne mogu da budu konkurenta stranim preduzećima. Ta preduzeća su prevelika, imaju preširok i neodgovarajući proizvodni program, zastarelu tehnologiju, višak zaposlenih, manjak ljudskog kapitala, prevelike kumulirane gubitke i dugove i, ukoliko se ništa drastično ne promeni, nemaju nikakvu perspektivu. U uslovima snažne konkurencije i bez subvencija predstoji

im stečaj i likvidacija ili temeljito restrukturiranje koje podrazumeva da se likvidiraju veliki delovi tih preduzeća. Drugim rečima, ukoliko postoji konkurencija, predstoje znoj i suze i značajan kratkoročni porast nezaposlenosti, odnosno pad popularnosti vlade i nadležnih ministara. A to znači da će velika većina zaposlenih u tim preduzećima (koja još uvek stvaraju 60% dodate vrednosti u Srbiji) i njihove porodice biti protiv liberalizacije uvoza, odnosno za protekcionizam. Što se više političar X zalaže za protekcionizam, to će biti popularniji među navedenom populacijom – eto njegovog glasačkog tela. Ništa ozbiljno se ne radi, subvencije teku, još da se dobije i nešto malo stranih kredita, pa će biti kao u vreme g. Broza – zlatne sedamdesete. Jasno je da bez liberalizacije spoljne trgovine, uz ukidanja subvencija, nema osnovnog podsticaja za restrukturiranje domaće privrede, naročito domaćeg realnog (industrijskog) sektora.

Jedno razjašnjenje. Protekcionizmom dobijaju samo nekonkurentna domaća preduzeća. Naime, onaj deo domaćih proizvođača koji su efikasni i konkurentni i koji tako izvoze, načelno posmatrano, indiferentan je prema tome da li će da plasira svoje proizvode na domaće liberalizovano tržište, ili na strano na kome, po definiciji nema nikakvu zaštitu, već može da naiđe još na dodatne prepreke. Njima protekcionizam nije potreban – naporotiv. Dakle, protekcionizam kažnjava efikasne proizvođače sposobne za izvoz, one koji su uložili mnogo napora da restrukturiranjem postanu efikasni, ili su efikasni postali brižljivim vođenjem zdrave poslovne politike preduzeća od samog njegovog nastanka. Protekcionizam kažnjava dobre i nagrađuje loše. A onda dobri počnu da postavljaju ključno pitanje: da li su u ovoj zemlji uopšte isplati da budeš dobar, kada loši tako dobro prolaze?

Ko dobija spoljnotrgovinskom liberalizacijom, odnosno liberalizacijom uvoza? Prilično elementarna stvar, aksiom za veliku većinu ekonomista, jeste da konkurencija na tržištu unaprađuje ponudu, obara cene i uvećava blagostanje svih potrošača. Drugim rečima, protekcionizam narušava interese potrošača. I tu su stvari veoma očigledne. Razmotrimo, na primer, slučaj automobila kao potrošnog dobra. Što je viša carina na automobile, viša je cena koju kupci moraju da plate, pa se i umanjuje njihovo blagostanje. Prilično jednostavno, zar ne? A pri tome ne postoji nikakav alokativni efekat, tj. visoka carina ne može da natera kupca da kupi domaći automobil umesto stranog, budući da je domaća proizvodnja nedovoljna, ponuda neodgovarajuća, ili je kupac jednostavno rešio da ima ozbiljna kola. Ili, na primer, protekcionistička vlast reši da zabrani uvoz polovnih automobila. I ova protekcionistička mera ide na štetu potrošača, s tim što ima dejstvo isključivo na siromašnije slojeve, ljude koji sebi ne mogu da priušte nova uvozna kola, a i dalje, s dobrim razlogom, smatraju da je deset godina star nemački automobil bolji od novog domaćeg. Bogati kupci će i tako da se odluče za nova uvozna kola i biće indiferentni prema ovoj meri. Drugim rečima, umanjuje se blagostanje siromašnih, dok se blagostanje bogatih ne menja. Još kada za ovo čuju levičari, koji mnogo vole priču o pravednoj (egalitarnoj) raspodeli, mogli bi ovo da navedu kao dokaz Superhikove teoreme.

No, postavlja se pitanje da li protekcionizam pogađa potrošače i u slučaju proizvodnih dobara? Dr Radovan očigledno smatra da je odgovor na ovo pitanje „ne”, budući da je za njega eventualna korist od liberalizacije *isključivo* predstavlja bolju snabdevenost domaćeg tržišta proizvodima *široke potrošnje* (kurziv autora). Hajdemo, da ne zakasnimo na autobus!

Pretpostavimo da se ispuni pretnja g. Vlahovića da će oni uvesti vancarinsku zaštitu domaćih proizvođača autobusa, odnosno domaćeg proizvođača autobusa, kako stvari sada stoje. Još uvek ne znamo kakva će biti to zaštita. Na primer, kvantitativno ograničenje uvoza, poput kvote. Da zanemarimo sve transakcione troškove (eufemizam za korupciju) do kojih kvantitativno ograničenje ove vrste može da dovede. Ono će svakako da dovede do umanjenja ponude autobusa na domaćem tržištu, što će dovesti do rasta ravnotežne cene autobusa na tržištu nabavke autoprevoznika. Budući da je tržište usluga autoprevoza konkurentno, umanjenje ponude autobusa i rast njihove cene (povećanja troškova autoprevoznika) dovode do umanjenja ponude usluge autoprevoza i povećanja njene cene. Dakle, snažan nepovoljan efekat po blagostanje potrošača, iako se ne radi o protekcionizmu u oblasti proizvoda široke potrošnje.

Budući da još uvek ne znamo šta konkretno znači vancarinska zaštita u slučaju autobusa, hajde da zamislimo da se uvede zabrana uvoza polovnih autobusa. Tada će drastično da padne ponuda autobusa, a na tržištu će da ostanu samo novi, skupi autobusi. To znači da će se mali, privatni prevoznici koji uglavnom kupuju polovne autobuse, povući iz ove delatnosti, odnosno neće biti novih ulazaka u ovu delatnost. Ne samo da će se javiti kratkoročne promene poput prethodno opisanih, nego će ova promena dovesti do poremećaja strukture tržišta autoprevoznih usluga. Postojeća disperzovana ponuda i konkurentno tržište ustupiće mesto oligopolskom, a u nekim situacijama i monopolskom tržištu velikih autoprevoznika, koji će posedovati tržišnu moć, što će da dovede do daljeg obaranja ponude i rasta cene. Dakle i na dugi rok posmatrano, javiće se snažan nepovoljan efekat po blagostanje potrošača, iako se ne radi o protekcionizmu u oblasti proizvoda široke potrošnje.

Sada je potpuno jasno da su za g. Vlahovića, u političkom smislu, daleko značajniji vlasnici, rukovodstvo i zaposleni „Ikarbusa”, nego potrošači – korisnici usluga autoprevoza, njih više miliona. Da li je ovakva alokacija pažnje očekivana? Naravno da jeste! To nam upravo govori o tome da potrošači u Srbiji još uvek nisu relevantna interesna grupa, odnosno grupa za politički pritisak. Za to postoji nekoliko jakih razloga. Potrošača ima mnogo, loše su organizovani (troškovi njihove organizacije su visoki), a ne postoji ni tradicija organizovanja potrošača (komunističko nasleđe). Kada je to već tako, tj. kada potrošači kao grupa za pritisak (bez obzira koliko ih ima) nisu dobro organizovani i ne uspevaju da nametnu (pa često čak ni da spoznaju) svoj interes, onda zaista i nisu politički relevantna interesna grupa. Pa zbog toga i g. Vlahović, politički veoma racionalno, obraća više pažnje maloj organizovanoj grupi, nasuprot velike neorganizovane grupe. Sve prema nalazima Stigler-Peltzmanovog modela ekonomske regulacije.

No, g. Vlahović ima još nekoliko dobrih političkih razloga da se zalaže za protekcionizam. Naime, njegov posao kao ministra privatizacije jeste da privatizuje što više preduzeća i da maksimizuje privatizacione prihode. Na kraju svog mandata on treba da izađe pred Miloša (čini mi se da se Miloš preselio u Glavni odbor DS-a) i da kaže: toliko sam preduzeća privatizovao, toliko se para slilo u budžet. A maksimizacija prihoda od privatizacije u Srbiji (u kojoj je broj uspešnih preduzeća veoma mali, a njihov veliki deo je već privatizovan po prethodnom zakonu) može se ostvariti prodajom dobro zaštićenog tržišta – racionalno je zalagati se za protekcionizam. U slučaju cementne industrije (s pravom na listi prioriteta za privatizaciju), to čak nije ni bilo potrebno, budući da je cement roba čiji su transportni troškovi toliko visoki da nikakav uvoz ne pogađa domaće proizvođače u stranom vlasništvu, odnosno nikakva carinska ili vancarinska zaštita nije potrebna da bi se maksimizovao privatizacioni prihod.

No kada dođemo do duvana, na primer, stvari se menjaju. Ne samo da je postojeća zaštita od uvoznih cigareta relativno visoka (putem kombinacije carine i diferencirane akcize), nego se javlja i unutrašnji protekcionizam – dodeljivanje licenci za proizvodnju cigareta. Naime, g. Vlahoviću je u pomoć priskočio kolega iz Vlade g. Đelić, koji je izjavio da niko osim duvanskih industrija u Nišu i Vranju (koje se upravo privatizuju) neće dobiti licencu za proizvodnju cigareta do 3. januara 2005. godine. Sledeći agencijsku vest, čitalac saznaje da je, prema ranijim navodima iz Vlade, moratorijum na izdavanje licenci ostalim proizvođačima cigareta uveden da se ne bi obarala (valjda da bi se povećala – primedba autora) cena DIN-a i DIV-a na tenderima.

Dobro, sada kada smo bar to razjasnili, odnosno kada su stvari postale politički razumljive, postavlja se pitanje da li je to dobro za Srbiju. Svi oni koji pričaju da je osnovna poluga privrednog rasta Srbije, kao male i otvorene privrede, izvoz, morali bi, radi očuvanja doslednosti u svojim javnim nastupima, reći da to nije dobro. Nedavno je g. Birklin, dugogodišnji tradicionalni kupac „Zastave” (ne kola, nego fabrike) izjavio: „Svet će voziti srpska kola!”. Lično, nemam ništa protiv toga – mene prevashodno interesuje koja ću kola ja da vozim. Međutim, ukoliko će svet zaista da vozi srpska kola, domaćoj automobilskoj industriji nije potrebna nikakva zaštita – carinska ili vancarinska!

Da zaključim, dobar privatizacioni model koji je Srbija prihvatila, uglavnom dobra tehnička primena modela, veoma dobri rezultati koje je g. Vlahović postigao na institucionalnoj izgradnji Ministarstva i Agencije, nisu doneli ključnu stvar za budućnost zemlje – privlačenje izvozno orijentisanih stranih direktnih investicija, bilo ulaganja u nove pogone, bilo privatizacije postojećih pogona. Ono što je, primenjujući sličan model, uspela Mađarska, Srbija nije uspela. Usredsređivanjem na maksimizaciju privatizacionih prihoda, privatizacija se neminovno pretvorila u prodaju tržišta, a to je dovelo do zalaganja za protekcionizam.

Sada dolazimo do sledećeg problema – preprivatizaciono restrukturiranje realnog sektora u Srbiji. To je još jedan od poslova u portfelju g. Vlahovića, pa stoga dolazi i njegova izjava da nam je zaštita potrebna radi

restrukturiranja tih preduzeća. Ovakvo objašnjenje nije uverljivo za ozbiljne ekonomiste. Oni koji veruju u mogućnost da zaštita generiše neke pozitivne efekte (na primer, Jagdish Bhagwati), to vezuju isključivo za grane u povoju (*infant industries*), a ne za grane koje su, najblaže rečeno, na zalasku, u kakve spadaju naša preduzeće pred restrukturiranjem. Pre će biti da zalaganje za protekcionizam predstavlja još jednu od mera namenjenih preživljavanju tih preduzeća i odlaganju njihovog restrukturiranja, odnosno stečaja i likvidacije. Već sama činjenica da se na tom poslu nije odmaklo daleko od početka pokazuje da ipak ne postoji ozbiljna namera da se tu nešto uradi, pogotovo ne sada. Naime, zatvaranje preduzeća, odnosno pojedinih njihovih delova (kao element procesa restrukturiranja), stvaranje nove nezaposlenosti, socijalni nemiri (spontani, ili, većinom, iscenirani) i slični događaji neminovno obaraju popularnost resornog ministra, a to nikako nije dobro, naročito ukoliko se spremaju izbori. Na tu vremensku dimenziju upućuje i poslednji komentar g. Vlahovića – ne treba da obaramo carinske stope dok nas na to ne prisili Evropska unija. To će najranije biti kada se sklopi Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, a to se nikako ne može očekivati pre kraja 2004. godine, a do tada će izbori već da se održe.

Da ne zapostavimo g. Dinkića u ovoj analizi. Koji su njegovi politički motivi za protekcionizam? Prvo, prilikom stvaranja partije G17 plus, odnosno prerastanja te nevladine organizacije u partiju, u program te partije uneseno je načelo „ekonomski patriotizam”. Doduše, prilično maglovit pojam, ali se svakako, bar na nivou prve asocijacije, protekcionizam slaže sa ekonomskim patriotizmom. Drugo, to je uverljivi deo kampanje „Srbija na 1. mestu”, kojom treba poslati Crnogorce tamo gde im je mesto i zaštititi srpske nacionalne interese. Naravno, g. Dinkić jako dobro zna da potrošači nisu uticajna interesna grupa u Srbiji i da je daleko važnije da se stekne popularnost svih onih zaposlenih u preduzećima koja ekonomski i finansijski nisu održiva. To je za g. Dinkića naročito važno, budući da je stekao reputaciju „nemilosrdnog” čoveka koji je zatvorio četiri banke i hiljade ljudi ostavio bez posla. Ekonomisti i dalje aplaudiraju g. Dinkiću na tom potezu, ali političari, bez obzira na već navedeno narcisoidno mišljenje lorda Keynesa, ipak ne slušaju ekonomiste.

III

Polako se spremaju izbori i pažljivo se vodi računa koliko će ko biti popularan. Dakle, može se prilično pouzdano zaključiti da je novi protekcionizam izazvan pre svega partijsko-političkim nadmetanjem i predizbornom političkom tenzijom. Naravno, to ne znači da će izbori biti raspisani sledećeg meseca, ili možda do kraja godine, ali izvesno je da svi ambiciozni politički igrači već osećaju izbore kao svoj najvažniji zadatak.

Zanimljivo je da se ministar za ekonomske odnose sa inostranstvom g. Pitić, dakle resorni ministar, nije oglašavao po pitanju protekcionizma, niti je komentarisao razmenu vrednosnih sudova svojih kolega sa početka ovog teksta. Nedostatak političkih ambicija? Ili, možda, nešto lukavija taktika? Videćemo.

Dobro, da li, osim političke retorike, možemo očekivati protekcionizam na delu? Drugim rečima, da li možemo očekivati podizanje carinskih stopa i uvođenje necarinske zaštite, naročito kvantitativnih barijera uvozu? Malo verovatno. Za razliku od starih, predoktobarskih protekcionista, nova vlast je prihvatila značajne obaveze. Upravo tako, članstva u različitim međunarodnim institucijama, postignuta ili željena, predstavljaju obaveze. Integracija u svet pretpostavlja obavezu vođenja liberalnih ekonomskih, pa time i liberalnih spoljnotrgovinskih politika. Jel' da nabrajam? Nema mogućnosti za novi protekcionizam dok traje sadašnji EFF aranžman sa MMF-om, dok su nam potrebni zajmovi Svetske banke za strukturno prilagođavanje, dok čekamo prijem u WTO (a tek neće moći kada postanemo članovi), dok budemo pregovarali sa EU o stabilizaciji i pridruživanju (a tek neće moći kada budemo potpisali Sporazum).

E, tu dolazimo do zanimljivog pitanja. Da li se, politički posmatrano, uopšte isplati zagovarati bilo kakav protekcionizam kada nam se sprema Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, na kraju čije primene ćemo (prema hrvatskom slučaju, odnosno predsedanu) uspostaviti zonu slobodne trgovine sa zemljama Unije, koje su naši glavni trgovinski partneri, pa nikakva carinska ili vancarinska zaštita tu ne pomaže? Još gore (sa protekcionističkog stanovišta), kada u dogledno vreme postanemo zemlja članica Unije, pa time i deo jedinstvenog tržišta EZ, bez mogućnosti da postavljamo ikakve prepreke ulasku na naše tržište, odnosno da vodimo samostalnu spoljnotrgovinsku politiku.

Čini se da se isplati. Razlog zbog čega se vodeći domaći političari slažu sa ovim stavom, pa ga i u praksi i primenjuju, verovatno leži u generalnoj neobaveštenosti naše javnosti o suštini Sporazuma, odnosno članstva u Uniji. Veoma mali broj ljudi zna da realizacija sporazuma znači i nemogućnost uspostavljanja bilo kakve carinske zaštite naše industrije prema zemljama Unije. Ne verujem da veći broj ljudi zna da članstvo u Uniji podrazumeva jedinstveno tržište, bez ikakvih prepreka prema proizvođačima iz ostalih zemalja članica i da će domaća zombi preduzeća biti oduvana sa tržišta. A domaći političari nemaju ni jedan podsticaj da javnost obaveste o tome. Naime, ovako rasprostranjeno neznanje, koje i generiše visok stepen podrške javnosti „integraciji” u Evropu, omogućava opštu priču na temu evropske integracije, kojom se bez dodatnog rizika uvećava politička popularnost. Otuda je evropska integracija postala *panacea*, univerzalni lek za lečenje svih naših bolesti, pa je treba primeniti što ranije, na primer, već 2007. godine. Jedino što je prećutano jeste to da ta integracija ima i određene troškove, koje će morati da snosi naša, dobrim delom neškolovana, neinventivna, nepreduzetna, razmažena i lenja (radnička) javnost. Na primer, da ćemo, kada uđemo u Evropu, a bogami i na putu ka njoj, morati da radimo kao belgijski konji.

Da zaključim, savremeni politički zaljubljenici u protekcionizam nisu u prilici da ga primene, sve da to zaista i žele. U tome je suštinska razlika između novog i starog protekcionizma. Da li će ta razlika da opstane? Vrlo verovatno – neće postojati mogućnost izbora. Krajem prošle godine Robert Zoellnick, visoki američki zvaničnik zadužen za spoljnu trgovinu (*US Trade*

Representative and a Member of the President Bush's Cabinet), objavio je članak po pozivu u londonskom Ekonomistu (*The Economist*, kažu da ga ciniци zovu Službenim glasnikom onih koji se pitaju), u kome je jasno poručio – SAD se zalažu da sve zemlje sveta ukinu sve carine na sve nepoljoprivredne proizvode do 2015. godine. Akcenat je na – sve! A Amerikanci obično urade ono što naume – ukoliko sumnjate, pitajte francuskog predsednika.

Do 2015. godine ćemo, valjda, i mi da uđemo u EU.